

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrlometodějská teologická fakulta

Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Dana Martínková

Role nevlastního rodiče z pohledu dítěte

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Hana Šlechtová, Ph.D.

2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a veškerou použitou literaturu a další prameny jsem řádně označila a uvedla v seznamu použitých zdrojů.

V Olomouci dne 23. 4. 2014

.....

podpis autora

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala své vedoucí diplomové práce Mgr. Haně Šlechtové PhD. za její ochotu, cenné rady a čas strávený nad konzultováním této diplomové práce.

Obsah

Úvod.....	7
1 Definice a kontextualizace klíčových pojmů relevantní z hlediska cíle práce	9
2 Rodičovství	11
2.1 Role rodiče.....	11
2.1.1 Role otce.....	11
2.1.1.1 Otec jako živitel	13
2.1.1.2 Otec jako pečovatel	13
2.1.1.3 Otec jako blízký dítěti	14
2.1.1.4 Otec jako vychovatel.....	14
2.1.1.5 Otec jako učitel.....	15
2.1.1.6 Otec jako bavič a partner ve hře.....	15
2.1.1.7 Otec jako hlava rodiny	15
2.1.1.8 Otec jako představitel původu.....	16
2.1.2 Role matky	16
2.2 Osamělé rodičovství v kontextu partnerských změn.....	17
2.2.1 Osamělá matka	17
2.2.2 Osamělý otec	18
3 Neúplnost rodiny z pohledu dítěte, její faktory a souvislosti jako výchozí situace pro příchod nevlastního rodiče	19
3.1 Faktory neúplnosti rodiny.....	19
3.1.1 Ztráta rodiče úmrtím.....	19
3.1.2 Rozvod/rozchod rodičovského páru.....	20
3.2 Rozvodový proces a jeho důsledky pro dítě.....	21
3.3 Kontakt dítěte s chybějícím rodičem či jeho absence jako kontext dalšího vývoje rodiny.....	23
3.3.1 Absence kontaktu	23
3.3.2 Přetrvávající kontakt	24

4 „Doplnění“ rodiny.....	25
4.1 Nový partner matky/partnerka otce	26
4.2 Typy nevlastního rodiče	26
4.2.1 Adoptivní rodič dítěte.....	27
4.2.2 Stabilně přítomný partner vlastního rodiče	27
4.2.3 Průchozí partner vlastního rodiče.....	28
5 Metodologie výzkumu	29
5.1 Metoda výzkumu – případová studie	29
5.2 Kvalitativní rozhovor jako technika sběru dat.....	30
5.3 Cíle výzkumu a výzkumné otázky	30
5.4 Analýza a interpretace dat	31
5.5 Průběh výzkumu.....	32
6 Karolína: přítel matky jako <i>strejda</i>	34
6.1 Příběh Karolíny	34
6.2 Karolínin vztah a kontakt s biologickým otcem.....	35
6.3 Muž v pozici nevlastního otce – „strejda“ – Karolíny: repertoáry role.....	36
6.3.1 Nevlastní otec jako partner matky.....	37
6.3.2 Nevlastní otec jako aktivní člen domácnosti.....	39
6.3.3 Nevlastní otec jako partner v aktivitě.....	39
6.3.4 Nevlastní otec jako odpovědný za pomoc při přípravě do školy	40
6.3.5 Nevlastní otec jako vychovatel.....	41
6.3.6 Nevlastní otec jako držitel autority	41
7 Zuzana: přítel matky jako <i>taťka</i>	44
7.1 Příběh Zuzany a Jany	44
7.2 Zuzanin vztah a kontakt s biologickým otcem	45
7.3 Muž v pozici nevlastního otce – „taťka“ – Zuzany: repertoáry role	47
7.3.1 Nevlastní otec jako táta	47

7.3.2 Nevlastní otec jako partner matky.....	50
7.3.3 Nevlastní otec jako partner v aktivitě.....	52
7.3.4 Nevlastní otec jako držitel autority	53
7.3.5 Nevlastní otec jako pečovatel.....	54
8 Jana: přítelkyně otce jako <i>mamka</i>	56
8.1 Janin vztah a kontakt s biologickou matkou	56
8.2 Žena v pozici nevlastní matky – „mamka“ – Jany: repertoáry role	56
8.2.1 Nevlastní matka jako „zatím“ máma a související potíže ve vztahu s babičkou.....	57
8.2.2 Nevlastní matka jako partnerka v aktivitě.....	58
8.2.3 Nevlastní matka jako autorita.....	59
8.2.4 Nevlastní matka jako starší kamarádka	59
8.3 Nová osoba na pozici rodiče jako potenciální zdroj vztahových obtíží v širším příbuzenstvu	60
9 Závěr	62
10 Literatura a prameny	66
Abstrakt.....	69
Summary.....	69

Úvod

Rodina bývá chápána jako klíčová instituce společnosti, ve které dochází k formování osobnosti člověka. Rodina u dítěte vytváří hodnotovou orientaci, postoje a prezentuje model mezilidských vztahů. Dítě z rodiny získává sociální dovednosti, které jsou důležité pro jeho život.

Rodiny, ve kterých dítě vyrůstá, mohou být rozdílné. Pokud je rodina stabilní, dítěti nabízí láskyplné a klidné prostředí, na základě toho mu zajišťuje pevné zázemí a dítě získává pocit životní jistoty.

Rodině se však nemusí vyhnout nestabilita, zahrnující vnitřní napětí mezi rodiči, způsobené ekonomickými, sociálními i jinými příčinami či napjatými mezilidskými vztahy. Velmi radikálním řešením rodinných konfliktů je rozvod. V našich podmínkách vzniká častokrát neúplná rodina rozvodem rodičů. Rozvod je negativní společenský jev, který je bohužel znakem naší doby a představuje zátěž pro všechny zúčastněné. Není pochyb o tom, že rozvodovost je dnes vysoká. Všichni ti, kterých se rozvod dotýká, něco nebo někoho ztrácejí. Dospělí ztrácejí partnera, nejlepšího přítele, děti přicházejí o stálou přítomnost jednoho z rodičů a svůj vzor.

Neopomenutelný vliv má rozchod/rozvod rodičů především na děti. Rozchod nebo rozvod rodičů je pro dítě náročnou životní situací a nezřídka vleklým procesem. Dítě je před tuto situaci nějakým způsobem postaveno a nezbývá mu nic jiného, než se s tím smířit a tuto skutečnost přijmout. Rodiče jsou v době rozvodu obvykle zaujatí především svými problémy, mají méně času na dítě a opomínají jeho potřeby. Dítě si může dávat rozvod za vinu, i když to tak není.

Neúplné rodiny nevznikají pouze rozchodem/rozvodem rodičů. Mezi příčiny, které vedou k rozchodu/rozvodu partnerů a následně vzniku neúplné rodiny, patří např. násilí v rodině či závislost jednoho z partnerů. Na základě rozchodu či rozvodu, beze sporu vzniká nejvíce rodin tohoto typu. V jiných případech vzniká neúplná rodina neočekávaně, bez vlastního přičinění, např. úmrtím jednoho z rodičů. Dalším případem, kdy existuje neúplná rodina, je také to, kdy dítě s jedním z rodičů vůbec nevyrostalo. Neúplné rodiny mají společnou charakteristiku. Někdo v rodině chybí. Zpravidla chybí přítomnost jednoho z rodičů, nejčastěji otce dítěte.

Neúplná rodina sice nesplňuje všechny rodinné požadavky, ale převážně je to právě rodič, kterému chybí partnerský život a kdo si tedy hledá nového partnera. Tady právě nastává okamžik, kdy dítěti vstupuje do života jiná „cizí“ osoba. Tímto způsobem

vzniká doplněná rodina. Co se myslí doplněnou rodinou? Doplněná rodina je „takové rodinné společenství, v němž jeden z manželského páru je vlastním biologickým rodičem dítěte, kdežto ten druhý je dítěti biologicky cizí a tedy nevlastní.“ (Matějček, 1994, s. 66)

Avšak ne vždy se jedná o manželský pár, ale i o nesezdané soužití, kde zastává roli nevlastní rodič. Do života dítěte nemusí vstoupit pouze nevlastní rodič, ale i nevlastní sourozenci. Tato situace může být pro dítě obzvláště náročná, pokud vyrůstalo jako jedináček. Veškerá pozornost už není věnována pouze jemu, ale i ostatním dětem.

Cílem práce je z pohledu dítěte charakterizovat roli nevlastního rodiče. Metodou mi bude kvalitativní výzkum prováděný formou případových studií založených na polostrukturovaných rozhovorech s dětmi, které žijí s nevlastním rodičem po rozchodu/rozvodu biologických rodičů a na údajích zajišťující kontextualizaci.

Konceptuální část prezentuje teoretická východiska, která mi pomohla lépe porozumět zkoumané problematice a stanovit východisko pro výzkum. V úvodu je definována rodina, aspekty rodičovství jako je role rodiče, repertoáry otcovství a osamělé rodičovství. Další kapitoly popisují neúplnost rodiny, příčiny jejího vzniku a kontakt s chybějícím rodičem. Na závěr se věnuji doplnění rodiny a nevlastnímu rodiči jakožto členu rodinného systému. Část výzkumná se zaměřuje na detailnější popis případových studií. Na základě zvolených kritérií (především věk dítěte – mladší adolescence – a rodinná situace) byly vybrány tři¹ doplněné rodiny, které jsou v evidenci oddělení sociálně-právní ochrany dětí. Rodiny se nepotýkají pouze s problémem rozchodu/rozvodu biologických rodičů, ale objevují se zde i jiné. Jako jsou např. problémy ve škole, nedostatečná péče rodičů aj. Příchod nevlastního rodiče OSPOD příliš neřeší jako problém. Naopak příchod nevlastního rodiče mohou sociální pracovníci OSPODU vnímat pozitivně z hlediska řešení problémové situace rodiny.

Postavením a fungováním rodiny se zabývají odborníci, jako jsou např. Zdeněk Matějček ve svých knihách *Dítě a rodina* nebo *Nevlastní rodiče a nevlastní děti*. Dále Zdeněk Dytrych či Oldřich Matoušek. Některé myšlenky těchto odborníků byly převzaty a jsou součástí konceptuální části práce. Obecně čerpám především z odborné literatury z oblastí psychologie a sociologie, ale i dalších disciplín. Důležitým východiskem pro můj výzkum je koncepce repertoárů otcovské role, jak v knize *Otcovství po rozchodu rodičovského páru* představuje Radka Dudová.

---

¹ Z nichž dvě se v současné dekompozici vzájemně prolínají – pro část dětí je v tomto uspořádání nevlastním rodičem osoba na pozici otce, pro část osoba na pozici matky.

1 Definice a kontextualizace klíčových pojmů relevantní z hlediska cíle práce

Rodina jako malá neformální sociální skupina je prostředím, ve kterém její členové nacházejí lásku, sounáležitost, porozumění a vzor pro svůj budoucí život. Definovat takové vztahy není jednoduché. Navíc, když v dnešní společnosti existuje mnoho různých podob rodin. Nejsou to pouze rodiny, které tvoří manželé a děti (které zůstávají referencí), ať už jsou děti biologicky vlastní, či adoptivní, ale i rodiny nesezdaných rodičů s dětmi, bezdětné manželské páry, neúplné rodiny, kde s dítětem či dětmi žije pouze jeden rodič (ať už k této situaci vedlo cokoliv), či domácnosti s dětmi v čele s párem osob stejného pohlaví. K tomu se přidávají složitější konfigurace vlivem svěřování dětí do pěstounské péče (a z toho plynoucí dvojí rodinné reference dětí) přeskládávání a „doplňování“ rodin po předchozím rozpadu aj.

„Rodina nejlépe uspokojuje duševní potřeby nejmenších dětí, neboť jim dává dostatek lásky, pozornosti a pocitu bezpečí.“ (Damborská, Koch, 1966, s. 16)

Pojem rodina vyvolává v každém z nás představu, která vychází z naší osobní zkušenosti. Proto nelze chápat rodinu pouze na základě definice z odborné literatury.

Vymezení rodiny dle Psychologického slovníku je krátké, ale přesto výstižné a směrodatné pro běžnou praxi: „společenská skupina spojená manželstvím nebo pokrevními vztahy a odpovědností a vzájemnou pomocí.“ (Hartl, 1993, s. 181)

Výše zmíněná definice je definicí referenční. Tj. formy rodiny (jakož i obecné vnímání toho, co ještě je, či už není rodina) se mohou pozměňovat vlivem společenských proměn, ale zatím tu existuje jakýsi požadavek, aby tu bylo nejlépe obojí pouto – institucionální (manželství) i pokrevní (dítě-rodič), případně alespoň jedno z toho. Je to reference, z jaké se zatím široce vychází v praxi, avšak nevejde se do ní kupř. adoptivní rodina nesezdaného páru. V takovém případě je ale v praxi obvykle zjišťováno, do jaké míry vykazuje pár stabilitu (a tudíž se v tomto smyslu blíží manželství).

Za důležitou považuji definici pedagogiky. Pedagogika je věda, která se zabývá výchovou a vzděláváním dětí. Jestliže v rodině žije s párem či manžely alespoň jedno dítě, je jejich povinností toto dítě vychovávat. Dle Pedagogického slovníku je rodina: „nejstarší společenská instituce. Plní socializační, ekonomické, sexuálně-regulační, reprodukční a další funkce. Vytváří určité emocionální klima, formuje interpersonální

vztahy, hodnoty a postoje, základy etiky a životního stylu.“ (Průcha, Mareš, Walterová, 1995, s. 189)

Mnohdy si rodiče neuvědomují, jak důležitou roli v životě dítěte hrají. V současné době je škola považována za instituci, která má dítě vychovat. Avšak jejím prvotním úkolem je, dítěti vštěpovat znalosti a dovednosti, které jim pomohou lépe se orientovat v životě a společnosti. Základy výchovy má ovšem zajišťovat v první řadě rodina.

Americký sociolog David Cheal se při snaze definovat rodinu, zaměřuje na určení její hranice a na počet členů. Došel k názoru, že je obtížné tyto charakteristiky vymezit. Typická rodina, jak ji popisují sociologové, se může zdát jako velká či malá skupina lidí. V případě, že využijeme úzkou definici rodiny, skoro vždy se zdá být rodina malou skupinou lidí. Z širší definice plyne, že jednou lze rodinu určit jako malou skupinu lidí, podruhé jako velkou skupinu lidí. Nakonec sám Cheal ve své knize „*Sociology of family life*“ definuje rodinu jako skupinu lidí, kteří spolu sdílejí rodinné vztahy, které dlouhodobě vydrží a které fungují napříč generacemi. (Cheal, 2002, s. 4)

Relevantní z hlediska této práce jsou existující hranice právní a hranice vznikající v praxi. Hranice právní spočívají v posouzení toho, kdo jsou osoby nesoucí rodičovskou zodpovědnost. Hranice vznikající v praxi podléhají akceptaci u jednotlivých členů rodiny, což může vést k potenciálnímu zahrnutí i jiných členů, kteří tam právně nespádají např. nevlastní rodič. Nevlastní rodič právně status rodiče nemá. Získal by ho tehdy, kdyby adoptoval dítě své partnerky/partnera (což ovšem nelze, nebyl-li biologický rodič, který s dítětem nežije, zbaven rodičovské odpovědnosti). Navíc je i někdy děti berou jako rodiče někdy ne. Nejedná se jen o subjektivní vnímání ze strany dítěte. Jde to vidět i na tom, že takové subjekty jako např. OSPOD, mohou při práci s rodinou i tyto neformální členy zohlednit.

Ivo Možný definuje rodinu jako „nejvýznamnější nomickou institucí“, která je „místem, kde naše konstrukce sociální reality nabývá svých základních obrysů: v rodině se neustále definuje a redefinuje sociální svět, formují hodnoty a ustavují cíle jednání.“ (Možný, 2006, s. 277)

Dvě výše uvedené definice autorů Cheala a Možného pojímají rodinu v nejobecnějších aspektech jako je její vznik a velikost či její vztah k sociální realitě. Následující definice popisuje, co jedinci přináší rodina jako instituce.

Podle Oldřicha Matouška je důležitou jednotkou společnosti a jejím hlavním smyslem je reprodukce. Rodina je prvním a závazným modelem společnosti, se kterým

se dítě setkává. Formuje dítě dle svého hodnotového schématu a jeho osobní vývoj. (Matoušek, 1993, s. 10)

Existuje mnoho různých definic rodiny. Každá však pohlíží na rodinu z jiného úhlu pohledu, ale základ rodiny zůstává stejný.

2 Rodičovství

Rodičovství obsahuje všechny aktivity spojené s výchovou dítěte, které vedou k formování dospělé osobnosti. Rodičovství začíná již před narozením a biologičtí rodiče začínají naplňovat rodičovskou roli.

2.1 Role rodiče

Narozením dítěte člověk uspokojuje psychické potřeby a ztotožňuje se s ním. Rodič je tedy s dítětem citově svázán, má k němu povinnosti a dítě naopak z druhé strany ovlivňuje identitu rodiče. Důležitou součástí identity dospělého člověka je rodičovská role.

2.1.1 Role otce

Být otcem neobnáší pouze mít vztah s dítětem, ale mít a uplatňovat vůči němu rovněž povinnosti. Otcovství se stává součástí osobnosti muže a je jedním ze zdrojů jeho identity. Otcovská identita se liší od otcovské role. Role se vztahuje k dítěti, k povinnostem a očekáváním ve vztahu otce k dítěti, zatímco identita se vztahuje přímo k otci. Tj. k tomu, jak daný muž sám sebe vnímá jako otce a jak jeho otcovství ovlivňuje jeho obecné vnímání sebe sama. (Dudová, 2008, s. 151)

Podle Johna Plecka (1987) prošlo otcovství čtyřmi stádii: nejprve byl otec považován za autoritářského učitele morálky a náboženství, dále jako vzdálený otec-živitel, poté jako mužský rodový model a nakonec se stal „novým“ otcem, pečujícím a aktivním ve výchově dětí od jejich narození. Jelikož se fenomén „nového otcovství“ dostal do pozornosti několika odborných věd, vedlo to k polarizaci obrazů otcovství využívaných ve veřejném diskurzu – na jedné straně stojí „nový otec“ pečující a odpovědný, na druhé straně absentující otec, nezodpovědný a neplnící svou roli. Postupně další studie ukázaly, že fenomén nového otcovství a představa, podle které se otcové začínají mnohem více zapojovat do péče a výchovy dětí, se objevuje již od 20. století. (Griswold 1993, 1998; Lewis O'Brien 1987 in Dudová 2006, s. 6)

Pokud mluvíme o otcovství, měli bychom brát v úvahu dvojí rozdělení tohoto pojmu – biologické a sociální. Z biologického hlediska se tedy účastní vzniku nového jedince. Nový jedinec získává od svého biologického otce rodičovské, organické, ale i děditelné psychické vlastnosti. Tzn., že dobrým otcem je „dospělý muž se všestrannými kvalitními dědičnými vlastnostmi.“ Sociální stránka otcovství se vyznačuje tím, že je zakotvena v psychice společnosti. Potřebné otcovské vlastnosti získává muž vlivem společensky výchovných činitelů, které působí na jeho osobnost. (Chorvát, 1986, s. 15 – 16)

Muž má v rodině větší pravděpodobnost převahy. S mužem v rodině jsou spojeny znalosti, moudrost, schopnost organizovat a vést. (Kapř, 1984, s. 37)

Coltrane a Collins (2001) uvádějí důvody, které potvrzují, že muži se mohou starat o dítě stejně dobře jako matky. Tudiž každodenní činnosti, které souvisejí s péčí o dítě, podporují schopnost citlivě reagovat na podněty od dítěte a to jak u ženy, tak i u muže. Otec, který přijme pečovatelskou odpovědnost za dítě či se o péči rovnoměrně podělí se svou ženou, tak rychle rozvine nezbytné rodičovské dovednosti. Jestliže se muž ujme veškeré odpovědnosti za péči o dítě, např. v případě úmrtí matky dítěte interakce mezi ním a dítětem se stává podobnou interakcím matky s dítětem. (Coltrane, Collins, 2001, s. 437 - 438)

Již od dětství až do dospělosti si člověk vytváří svou společenskou roli podle sexuální identity. Aby dítě mohlo přijmout svoji identitu zdravě a uspokojivě, musí mít vhodný vzor, který se snaží napodobit. Dítě je nejvnímavější v prvních sedmi letech života, kdy vzor blízké osoby přijímá všemi smysly. Pro chlapce je jeho vzor v rodině otec. Od něho se učí jak projevovat city, jak se podílet na domácnosti, kolik času věnovat práci, jak spolu žije pár apod. Pro syna je také velmi důležité vidět, jak otec zastává aktivní roli v rodinných záležitostech a v interakci matka-otec. Pokud chlapec vyrůstá bez otce a nenajde si adekvátní náhradu např. v dědečkovi či strýci, může trpět zvýšenou nesmělostí, vzdorovitostí až nedůvěrou vůči ženám. Také pro dceru má otec důležitý význam, protože má největší vliv na její schopnost vycházet s muži. Dívka vyrůstající bez otce má nenaplněnou touhu po přijímání muže. Vztah otce s dcerou má rovněž důležitý vliv na budoucí úspěšnost v jejím tvořivém a profesionálním životě. (Bobelová, 2012)

V knize nazvané *Otcovství po rozchodu rodičovského páru* (která je věnována otcům, kteří nemají děti ve své hlavní péči) analyzuje R. Dudová (2008) otcovskou roli prostřednictvím rozlišení jejich repertoárů. Výkon prakticky každé sociální role

v současné společnosti spočívá na kombinování repertoárů a důrazů na určité z nich. Skrze repertoáry tak můžeme nahlížet na otcovskou roli i v rodinách, které rozpadem neprošly (jsou otcové, kteří více zdůrazňují svou autoritu, zatímco jiní – aniž by se autority vzdali zcela – kladou při výkonu svého otcovství větší důraz např. na roli otce jakožto partnera při hře, atp.).

Sociální pozici otce neodpovídá pouze jedna jediná role. Existuje větší počet osobních rolí, vytvořených samotnými individui na základě různých sociálních repertoárů. Jedná se o určité vzory jednání, které slouží všem jedincům v dané sociální pozici, ze kterých si vybírají a skládají tak vlastní verze určité role. Z toho plyne, že u otce můžeme identifikovat více různých repertoárů vzhledem k sociální pozici. (Dudová, 2008, s. 85)

2.1.1.1 Otec jako živitel

Repertoár otce jako živitele bezpochybně patří k mužské identitě. V rámci rodiny, kde jsou přítomni oba rodiče, bývá příjem muže vnímán jako zajišťující jistou stabilitu i v období, kdy žena přerušuje svou pracovní kariéru v souvislosti s mateřstvím.

Repertoár otcovské role jako živitele je podstatný pro mužskou identitu. Od otců se očekává, že budou finančně zajišťovat a živit rodinu. Výdělečná aktivita muže v rodině je nezbytná pro udržení uspokojivé životní úrovně rodiny. Otcovská investice do dětí a rodiny spočívá v materiálním zajištění dětí, kam patří též např. úprava bytu. (Dudová, Hastrmanová, 2007, s. 22)

Také po rozvodu se očekává od mužů, že budou pokračovat ve své živitelské roli, i pokud dítě zůstane v péči matky. Finance silně ovlivňují další vztah mezi bývalými partnery a stávají se mnohdy jediným společným tématem. Zásadní změnou v živitelské roli po rozvodu mizí jednota manželského páru a zároveň tím i rodičovského. Finance, které přinášel otec, již nejsou pro dítě viditelným symbolem otcovy účasti. Otcova živitelská role může zcela vymizet, jestliže matka odmítá hovořit s dítětem o otcově práci a jeho finančních příspěvcích. (Dudová, 2008, s. 86)

2.1.1.2 Otec jako pečovatel

Současní otcové se v mnohem větší míře věnují přímé péči o dítě, a to často i o dítě velmi malé. V rodině, kde jsou oba rodiče, mohou být úkony spojené s péčí o dítě mezi rodiče rozděleny – matka se věnuje některým, otec jiným.

Avšak účast otců na péči o dítě je vlivem profesionální aktivity omezena. Práce bývá většinou u mužů na prvním místě a časové rozložení udává, kolik času věnují svým dětem. Období prvních roků života dítěte otcové mohou vnímat, jako to, kdy do péče dětí příliš nezasahují. Pečovatelské aktivity otce lze rozdělit do dvou oblastí. Tou první jsou společné rituály, jako je ranní vstávání a vypravování do školky, večerní koupání. Druhou oblastí jsou delší časové úseky, např. víkendy na chalupě, každoroční dovolené. Tento čas tráví otcové se svými dětmi bez přítomnosti partnerky. Jak bude otec s dítětem trávit čas, je pouze na něm. (Dudová, Hastrmanová, 2007, s. 27)

Naproti tomu kontakty s dítětem po rozvodu neprobíhají jako předtím za přítomnosti matky dětí a otec tak musí zajistit všechny aktivity spojené s péčí o dítě – dát mu najíst, postarat se o oblečení, zvládat situace, kdy dítě onemocní atd. Hlavní změnou pečovatelského repertoáru po rozvodu je odlišné načasování a organizování kontaktu otce s dítětem. Otec tak přichází o každodenní okamžiky péče o dítě. (Dudová, 2008, s. 98)

2.1.1.3 Otec jako blízký dítěti

Dalším z repertoárů, dle kterých se otcovská role skládá, je repertoár blízkosti. Blízkost dvou lidí, a tedy i otce a dítěte, je budována skrze každodenní soužití těchto jednotlivců. V rutinním každodenním soužití se vytvářejí podmínky pro vztah založený na důvěře a vzájemné podpoře budování identity.

Repertoár otcovské role jako blízkého dítěti předpokládá citovou blízkost a přítomnost otce s jeho zapojením do péče o dítě. Tento repertoár spočívá ve vytvoření citového vztahu, porozumění a důvěrnosti mezi otcem a dítětem. (Dudová, Hastrmanová, 2007, s. 33 – 34)

Otec po rozvodu však již nesdílí společné bydliště a má vyhrazené a omezené kontakty s dítětem. Blízkost již nemůže být zakládána na každodenní přítomnosti otce a dítěte v jedné domácnosti. Otec se tak musí snažit udržovat proximitu mezi ním a dítětem v čase, který je jim vymezen. Pro většinu mužů může znamenat tato forma styku neplnohodnotný vztah. Vzácný čas trávený ve dvou nechává více prostoru pro vzájemnou interakci. (Dudová, 2008, s. 105)

2.1.1.4 Otec jako vychovatel

Otec jako vychovatel je jedním z dalších repertoárů, které se podílejí na jeho otcovské roli. Otec stejně jako matka má právo podílet se na výchově svých dětí.

K výchově patří stanovování pravidel a dbaní o jejich dodržování. Po rozchodu je důležité, aby se rodiče společně dohodli na výchově, kterou budou praktikovat. Pro dítě, ale ani pro samotné rodiče není dobré, když u jednoho je mu něco povoleno a u druhého zakázáno. Otcové si po rozvodu velmi často uvědomují, že za ten krátký čas, který s dítětem stráví, je nemohou naučit pravidlům, která pokládají za správná. (Dudová, 2008, s. 113)

2.1.1.5 Otec jako učitel

Další úlohou otce je snaha naučit dítě novým znalostem a dovednostem. Ta spočívá v naučení řeči, aktivity školní přípravy, pohybových dovedností, poznání vnějšího světa atd. Toto učení tvoří společně s výchovou podstatnou součást socializace dítěte. Otec jako učitel se snaží o dobrý školní prospěch dítěte a jeho osobní rozvoj, avšak po rozchodu dochází ke změnám v možnostech, jakými otcové mohou tento repertoár uskutečnit a ve způsobech, kterými k němu přistupují. Stejně jako se mění kapitál, který otec vkládá do domácnosti, mění se i kapitál školní. Školní kapitál dítěte je chápán jako kapitál osobní a rodinný, který přináší zvýšení sociální hodnoty celé rodině. (Singly, 1999; Dudová, 2008, s. 119 – 120)

Po rozchodu, kdy jsou kontakty s dítětem omezeny, ztrácí otec přehled o jeho školních aktivitách. Otec má menší prostor, aby na dítě působil. Způsob, jakým otcové přistupují ke své roli učitele, závisí na úrovni jejich vzdělanostního a kulturního kapitálu. (Dudová, 2008, s. 119 – 120)

2.1.1.6 Otec jako bavič a partner ve hře

Repertoár otce jako baviče a partnera ve hře zahrnuje aktivity, které nemusí souviset s otcovstvím jako takovým. Otec přestává být otcem a stává se partnerem dítěte a komplicem. Otec se snižuje na úroveň dítěte a zapomíná na svou autoritu. (Dudová, 2008, s. 126)

2.1.1.7 Otec jako hlava rodiny

Repertoár hlavy rodiny je v případě celistvosti rodiny součástí důležité skupiny repertoárů otcovství. Singly (dle Dudová, 2008, s. 189) hovoří o „funkci generálního ředitele“. Otec se chápe jako ten, kdo nese za rodinu odpovědnost. Otec při rozhodování v rodině má vždy poslední slovo. Reprezentuje rodinu navenek, ochraňuje ji a zasahuje v krizových situacích. (Dudová, 2008, s. 129)

Ovšem po rozchodu přestává být otec přítomný a jeho pozice hlavy rodiny je v praxi již těžko udržitelná (rodina se rozpadla, případně vznikly nové konfigurace).

2.1.1.8 Otec jako představitel původu

Tento repertoár nelze přenést na jiného muže. Jedná se o dimenzi otcovství, která spočívá v biologickém původu. Většina dětí v naší zemi nese příjmení po otci, což též odpovídá sociálnímu zohlednění původu. Otec i po rozchodu rodičovského páru zůstává biologickým rodičem, i když ostatní dimenze nejsou naplňovány. Dítě je s ním spojeno pokrevní vazbou. (Dudová, 2008, s. 130)

2.1.2 Role matky

Od 19. století došlo k posunu chápání matek, ženské role a mateřství, kdy docházelo k velkým radikálním změnám. Ty souvisely se změnami v uspořádání rodiny, spočívajících směrem od tradiční rodiny k rodině moderní. Rodiny, ve kterých byl otec výhradní živitel rodiny a matka výhradní pečovatelka, jsou spíše ojedinělé, a muži i ženy hledají nový obsah svých rolí otce i matky.

V současnosti je rodina rodinou zaměstnané ženy. Podle Maříkové „dnešní žena kombinuje práci s rodinou, ale muž již nestojí stranou, nýbrž je vtažen do víru nově organizované rodinné struktury.“ (Maříková, 1999, s. 98)

Matka má bdít nad tím, aby se každý z rodinných členů účastnil na rodinném životě, má odstraňovat obtíže a v rodině zajišťovat kvalitní mezilidské vztahy. (Singly, 1999, s. 104)

Co dává matka svému dítěti? Co pozitivního přináší do vzájemného soužití? Matka, když nosí dítě ve svém lůně, neví, jaké bude. Nezná jeho vlastnosti ani temperament. Matka tedy přijímá své dítě takové, jaké je. Další, co dává matka do vzájemného soužití, je láska k dítěti, která je spojená s jeho přijetím. Ve vztahu je důležitá jistota mezi matkou a dítětem, spočívající v možnosti spolehnout se na platnost pravidel a v důvěře. Dítě se učí, že zákaz je vždy zákazem a dovolení je dovolením. Ochrana dítěte znamená, že bude navigováno, co mu daná zkušenost či prožitek může přinést do jeho života, jak se v něm má orientovat, co s tím udělat, jak zareagovat. Důležitým prvkem vztahu matky a dítěte je otevřená komunikace, kdy se matka nebojí mluvit o nepříjemných věcech. Matka učí své dítě příkladem. Již od samého dětství dítě opakuje po matce jednotlivé styly, způsoby chování či přebírá názory, které slyší doma.

Pokud se jedná o dívky, odnášejí si do své dalšího života model ženské role, který je pro ně příkladem. (Špaňhelová, 2010, s. 18)

Matka patří mezi důležité členy rodiny dítěte. Matka je ta, která nejvíce ovlivňuje jeho život, jak pozitivně, tak i negativně. Pro dítě je učitelkou, kamarádkou a oporou. Matka je pro dítě ztělesněním lásky a bezpečí. Matka je jak vzorem pro svou dceru, tak i pro svého syna. Ten se při výběru své budoucí partnerky mnohem lépe orientuje podle toho, jaká je jeho matka. Stejně jako v případě otcovství, i mateřskou roli je možné analyzovat v jejích různých repertoárech (kupř. matka jako pečovatelka, matka jako „strážkyně rodinného krbu“, matka jako partnerka při hře, matka jako učitelka...).

2.2 Osamělé rodičovství v kontextu partnerských změn

Situace osamělého rodičovství se týká matek, ale i otců, kteří své dítě vychovávají sami. Osamělé rodičovství vzniklé smrtí či odchodem partnera/partnerky je vnímáno jako sociální problém, který často vyžaduje určitou formu sociální pomoci. Výhodou osamělého rodičovství je, že matky i otcové mohou o sobě a svém dítěti rozhodovat samy a svá rozhodnutí nemusí podřizovat nikomu jinému. Na druhou stranu role otce/matky v takové situaci velmi chybí. V případě osamělé matky chybí role otce jakožto nejen hlavního živitele rodiny, ale i v případě osamělého otce chybí role matky nejen jako pečovatelky o domácnost a o péči o dítě.

2.2.1 Osamělá matka

Od počátku 60. let 20. století byl trend rodiny s jedním rodičem důsledkem zvyšujícího se počtu rozvodů a v posledních letech spočívá v nárůstu počtu žen, které mají děti za svobodna. Také věkové složení těchto žen se postupem času mění. Dříve mezi svobodnými matkami převládaly mladší, nezletilé dívky. V současnosti je stále více svobodných matek v období střední dospělosti, kolem 35 let. Osamělé matky lze rozdělit do tří skupin. Osamělé matky, kterým manžel zemřel. Další skupinou jsou osamělé matky, které mají děti z rozpadlého vztahu. Třetí skupinou jsou matky, které záměrně zůstávají bez partnera. Mají dítě s mužem, s nímž neplánují trvalý vztah, popř. ženy, které dítě adoptovaly, či přijaly do pěstounské péče. Negativní postoje vůči této skupině žen slábnou. Početně tato skupina roste. Rozhodnutí ženy pro mateřství bez partnera má celou řadu příčin. Mohou to být nejisté vyhlídky do budoucna, vysoké nároky na individuální štěstí, náročné vybudování stabilního vztahu v současnosti.

Argumentem žen volících mateřství bez partnera je zamezení možného traumatu dítěte rozvodem, rozchodem či ovdověním. (Sobotková 2001 in Kozlová, Tomanová, 2005, s. 31)

„Rodina osamělé matky je jednou z nejvíce ohrožených typů rodin“ (Kovařík, Šmolka, 1996, s. 40).

Výchova samotnou matkou je náročnější. K uspokojování potřeb dítěte je potřeba více uvědomění a úsilí. Nevýhoda osamělého mateřství spočívá v nedostatku pozornosti dítěti. Děti osamělých matek jsou ve zřejmé nevýhodě týkajících se společenského zapojení, zvláště když role vlastního otce chybí, či nebyla nahrazena jinou osobou. (Matějček, 1986, s. 59 – 62)

Cílem osamělé matky není směřovat všechny své schopnosti a možnosti pouze k dítěti, ale také vybudovat si nezávislý osobní život vedle života dítěte. (Márová, Matějček, Radvanová, 1975, s. 45)

Rodič, který nemá po boku svého partnera, musí vše obstarat sám. Zajistit ekonomickou stabilitu rodiny, výchovu dítěte a chod domácnosti. Tato situace může vést ke konfliktu mezi jednotlivými rolemi ženy – matka – vychovatelka – pečovatelka versus zaměstnanec.

2.2.2 Osamělý otec

Osamělý otec, který pečuje sám o své dítě, je v dnešní době vzácností, ale přeci jen se vyskytuje. Soud často svěřuje po rozvodu dítě do péče matky. Jedním z důvodů je také ten, že muž bývá častěji z pracovních důvodů dlouhodobě více mimo rodinu. Jestliže výchova a péče spočívá výhradně na otci, využívá často pomoci babiček či jinou náhradu ženského rodu.

Mezi nevýhody osamělého otcovství patří nedostatek biologického soužití, kulturní tradice – péče o dítě je přisuzována ženám (existuje větší pravděpodobnost, že osamělý otec získá snáze ženského pomocníka než osamělé matka pomocníka mužského) a v neposlední řadě chybí vzor ženské role pro dítě. (Matějček, 1986, s. 65 – 66)

3 Neúplnost rodiny z pohledu dítěte, její faktory a souvislosti jako výchozí situace pro příchod nevlastního rodiče

Na neúplnou rodinu je většinou pohlíženo jako na vážný sociální problém. V literatuře je často uvedeno, že pro kvalitní vývoj osobnosti dítěte je zapotřebí obou rodičů. V úplné rodině je dítěti ukazován model partnerského života, k čemuž v neúplné rodině nedochází. Pokud je výchova v rodině zabezpečována pouze jedním z rodičů, je to pro všechny obtížné. Dle mého názoru i řady zjištění odborníků je důležité vzít v potaz, že vážné neshody a konflikty mezi rodiči mohou na dítě působit mnohem škodlivěji, než samotná nepřítomnost jednoho z rodičů. (Mucchielli, 2001)

3.1 Faktory neúplnosti rodiny

Krizové situace v manželství či partnerství patří mezi nejčastější, ale i mezi nejdůležitější prožívané krizové události vůbec. Zasahují člověka mnohdy nepřipraveného a bez varovných signálů.

Rozpad rodiny může být způsoben vícero faktory. Patří mezi ně např. smrt jednoho nebo obou rodičů, rozvod či rozchod partnerství rodičů. Důvod, proč rodina v současnosti získává neustále více pozornosti, je existence celé řady negativních společenských jevů, které s rodinným životem souvisejí: nestabilita rodinných vztahů, růst počtu tzv. problémových rodin, vzrůstající počet rozvodů atd. (Holá, 2011, s. 189)

Nestabilita manželství je považována za neoddelitelnou součást pozdně moderní společnosti. Vymanění se z tlaku a ochrany tradičních komunit člověka osvobozuje a individualizuje a zároveň ho dělá závislým na druhých, blízkých lidech, kteří mu potvrzují jeho identitu. Právě partnerský vztah je v současných společnostech hlavním zdrojem vlastní identity. Kvůli tomu jsou na vztah kladeny stále vyšší nároky, což je podle Singlyho (1999) jednou z podstatných příčin zvyšující se rozvodovosti, potažmo rozchodů partnerství. (Vohlídalová, Maříková, 2011, s. 4)

3.1.1 Ztráta rodiče úmrtím

Jelikož v současnosti k nejčastějším příčinám rozpadů manželství patří rozvod, ostatní ztráty z obecného povědomí takřka mizí. Rozpad rodiny vzniklý úmrtím je procentuálně vzácný, přesto reálně se vyskytující a z hlediska absolutních počtů za poslední dekády relativně stabilní. Pro dítě je obtížné takovou situaci zvládnout, pochopit samotnou skutečnost smrti a prožítky úzkosti. Děti se v takových situacích uzavírají do sebe, jsou skleslé, apatické, mají pocity nechutenství, mají neurotické

obtíže atd. Období truchlení u dětí zahrnuje čtyři klasické fáze: ohromení (šok), protest, beznaděj (zoufalství), uklidňování (vyrovnávání, smíření). U dětí školního a předškolního věku se při této situaci vyjadřují nepřiměřeným napětím, děsivými sny, nezdravou fantazií. (Dytrych, Matějček, 1994, s. 102-104)

Psychické následky se objevují také u dítěte, jehož pozůstalý rodič navázal novou známost, případně hodlá uzavřít nový sňatek. Podobně jako rozvod patří k problematickému období přijetí nové osoby v pozici matky nebo otce. (Matějček, 1992, s. 142)

Úmrtí a rozvod nelze srovnávat. Úmrtí rodiče postihuje stejně rodiny, které žily před dnem, kdy se úmrtí stalo spokojeně i nespokojeně. U rozvodu je to jiné. Mívá jednoznačně zápornou anamnézu a bývá stvrzením konfliktů a zklamání. Úmrtí většinou vede k semknutí rodiny, s cílem pomoci postiženému dítěti, zatímco při rozvodu se rodiče často snaží získat dítě na jednu ze dvou stran. (Novák, 2012, s. 55)

3.1.2 Rozvod/rozchod rodičovského páru

Rozvod patří v současnosti k nejpočetnějším negativním jevům ve společnosti. Rozvod postihuje nejen užší rodinu, ale i širší. Největší dopad má rozvod především na děti. Velký význam mají okolnosti rozvodu a vztahové klima. Dítě je v období rozvodového procesu zaměstnáno svými citovými, psychickými a sociálními zmatky. V některých případech může rozvod vnímat jako nutnost, neboť vnímá soužití rodičů jako nulové. Rozvod není krátkodobá událost, je to část životní cesty. Jedná se tedy o proces v čase, na který se partneři musí připravit. Musí přijmout skutečnost, že již nejsou manželi, ale zůstávají společně rodiči.

Rozvod je považován za společensky sankční opatření, které má zamezit konfliktům a problematickému spoluzití manželů. Jestliže se manželské soužití nachází v krizi, rozlišují se tři stadia: manželský (rodinný) nesoulad – který se vyznačuje neschopností partnerů najít vhodné kompromisy a vyřešit rozpory, manželský (rodinný) rozvrat – postižení, vycházejících ze základních rodinných funkcí (emoční, ekonomické, výchovné) a samotný rozvod – právní ukončení manželského vztahu. (Dytrych, Matějček, 1994, s. 133 – 134)

Rozvod má dopady na psychickou stránku obou partnerů, což někteří autoři charakterizují termínem psychorozvod. Jedná se o vnitřní proces, v kterém se člověk vyrovnává se zánikem manželství a všemi jeho důsledky. (Poupětová, 2009, s. 6)

Psychorozvod zahrnuje čtyři fáze, kterým se rodič musí přizpůsobit. První fáze zahrnuje citové odpoutání a přijetí reality. Druhá fáze, která je relevantní z hlediska tématu této práce, spočívá v *oddělení manželství od rodičovství*. Další fáze spočívá v zaměření na potřeby dětí, kdy si rodiče uvědomí, že děti mohou strádat a snaží se najít cestu, jak dopady zmírnit. Čtvrtá, závěrečná fáze se zaměřuje na uspořádání života způsobem směřujícím k nové budoucnosti. (Ryšánková, 2002)

Většinou jsou to právě děti, které trpí za odloučení svých rodičů. Může docházet k zapuzení jednoho rodiče druhým, což pro dítě nejčastěji znamená jistou zátěž, jelikož si většinou přeje být s oběma rodiči (může se i pokoušet urovnat poměry mezi nimi). Mnohdy se dítě cítí být vtaženo na jednu či na druhou stranu a ztrácí tak svou rovnováhu. Někdy se také stává, že aktivní extrovertní dítě vytáhne do boje jako věrný spojenec zatraceného rodiče. Některé děti reagují jistým únikem v podobě snění či jiných aktivit, mezi něž mohou patřit i aktivity stýkající rizika. (Prekop, 2001, s. 37-39)

Děti z rozvedených rodin, které zažily se svými rodiči alespoň pár let klidu, jsou na tom o něco lépe než děti svobodných matek z hlediska pohledu na partnerské vztahy a jejich souvislosti. Avšak společně se svými rodiči si prošly celým procesem rozvodu a díky tomu zůstal obraz jednoho z rodičů na čas hrubě zkreslen. To komplikuje jejich další vztahy. Často se u těchto lidí objevují výhrady k rodičovství a neschopnost k vytvoření si silného, citového pouta. (Marhounová, 1988, s. 25)

Tuto myšlenku mohou zpochybňovat některé zahraniční výzkumy, jako je např. výzkum „It’s What’s Normal for Me“: Children’s Experiences of Growing Up in a Continuously Single-Parent Household“ publikovaného roku 2013, jehož autoři jsou Elizabeth Nixon, Sheila Greene a Diane Hogan. Ve výzkumu bylo zjištěno, že děti žijící s jedním rodičem vnímají situaci jako normální. Mnohé z dětí navíc srovnávaly svou situaci se situací dětí, které zažily nedávný rozchod rodičů, a svou situaci vzhledem k jejich vnímaly jako příznivější, protože nebyly vystaveny hádkám ani odchodu jednoho z rodičů. (Nixon, Greene, Hogan, 2013, s. 8)

To ovšem neznamená nutně objektivní výhodu. Na druhou stranu se totiž nenaučily, že jistá vztahová dynamika a konflikty se dají zvládat.

3.2 Rozvodový proces a jeho důsledky pro dítě

Vztahy k dětem jsou jednou z nejdůležitějších a nejcitlivějších oblastí, do nichž rozvod zasahuje. (Dytrych, Matějček, 1999, s. 37)

Dítě je postiženo rozvratem či rozvodem biologických rodičů v každém věku. V takových situacích dochází u dítěte k poruchám jeho chování. Dítě ve škole zlobí, špatně se učí a dochází ke zhoršení jeho celkového prospěchu, přestože předtím dobře prospívalo. (Gjuričová, Kubička, 2009, s. 98)

Časté (přechodné) zhoršení školního prospěchu Singly nedává do nutné souvislosti s psychickým strádáním, ale spíše je vztahuje k faktu, že pro řadu dětí škola znamená něco, co činí „pro/za rodinu“, nikoliv kvůli sobě, za sebe – a tím, že zástupcem rodiny navenek byl otec, rodina se nyní rozpadla a kontakt s otcem byl v mnoha případech přerušen, vytrácí se u dětí mnohdy alespoň na čas ten „rodinný“ smysl školního prospěchu. (srov. Singly 1999)

Po rozvodu panuje atmosféra plná napětí a stresu, která se projevuje v opakovaných soudních řízeních o určení styku s dítětem, o výživném, majetku aj. Dítě je neustále středem pozornosti a je těžce frustrováno, má-li se vyjádřit, s kým z rodičů by chtělo žít. (Dytrych, Matějček, 1994, s. 134 – 135)

Kvalitativní výzkum s názvem „Children’s experiences and meaning construction on parental divorce: A focus group study“ z roku 2011, jehož autory jsou Sofie DJ Maes, Jan De Mol and Ann Buysse se zaměřuje na příběhy dětí, jejichž rodiče se rozvedli. Některé děti vnímaly rozvod jako novou situaci, ze které mohou těžit, jiným se naopak nedařilo v pozdějším životě. (Maes, Mol, Buysse, 2011, s. 266)

Analýza také poukázala na to, že děti vnímají jako důležité, aby pochopily, co se děje v rodině. Pro lepší pochopení situace dětem pomohla komunikace s psychologem, či prarodičem. Co se týče rozhodnutí ve věci toho, u koho mají být a jak má být rozvržená péče o ně, se k tomu nechtěly vyjadřovat. Děti chtěly mít pocit, že pro rodiče něco znamenají a že tito vezmou v potaz a zařídí to tak, jak se domnívají, že by to dětem vyhovovalo. Některé děti se vyjádřily, že je pro ně těžké preferovat jednoho rodiče před druhým. Naopak jiné děti uvedly, že měly pocit, že jim jedním rodičem bylo méně nasloucháno, tak preferovaly žít s druhým rodičem (většinou matkou). (Maes, Mol, Buysse, 2011, s. 271 – 275)

Přezkum s názvem „A scoping review of qualitative studies about children experiencing parental separation“ z roku 2012, jehož autoři jsou Rachel Birnbaum a Michael Saini se zabývá kvalitativními studiemi z celého světa. Předmětem studií je prožívání rodičovského odloučení dětmi. Ze studií bylo zjištěno, že většina dětí oddělení rodičů prožívá negativně. Zažívají pocit nejistoty, pocit viny, sebeobvinění a strachu. Pouze menšina dětí vnímá odloučení rodičů pozitivně. Hlavně z důvodu

ukončení rodičovských konfliktů a násilí. Většina dětí se cítila znepokojeně, protože se ocitly uprostřed sporu rodičů. Mnoho dětí vnímalo rozvod jako ztrátu kontaktu s rodičem žijícím odděleně. Ze studií také vyplynulo, že dětem vadí, pokud nebyly o rozvodu rodičů informovány a když jim není sdělen důvod. Studie se také zaměřila na prozkoumání participace dětí na uspořádání kontaktu s rodiči po rozvodu, včetně jejich názorů na společnou péči, jednodenní návštěvy a jejich vztahy s oběma rodiči. Studie získaly také poznatky o tom, zda děti chtějí být v rozhodování nějak účastněny, např. mít možnost se vyjádřit, být slyšeny – soudcem, sociálním pracovníkem, rodičem, či naopak s někým z mimo rodiny. Některé děti souhlasily se zastoupením důvěryhodné osoby u soudu. Naopak některé měly obavu ze soudního procesu a domnívaly se, že by soud potrestal jejich rodiče. Odborníci také zjistili, že některé děti jsou pro to, aby rodinné problémy zůstaly v rámci rodiny. Pomoc odborných institucí vnímaly spíše jako zásah než podporu. Z toho vyplývá, že některé děti to odmítají, jiné vítají. V případě násilí nebo útlaku uvedla část dětí, že by se byly schopny rozhodnout, s kým by po rozvodu chtěly žít. (Birnbau, Saini, 2012, s. 275 – 277)

3.3 Kontakt dítěte s chybějícím rodičem či jeho absence jako kontext dalšího vývoje rodiny

Po rozpadu rodiny vzniká rodina neúplná. Jak již bylo zmíněno v kapitole 3.1, k rozpadu rodiny může dojít úmrtím jednoho z rodičů či rozvodem. V obou případech dochází k velmi silnému zamezení či k úplnému skončení kontaktu s rodičem, který z rodiny odchází.

3.3.1 Absence kontaktu

Úmrtí blízké osoby je vždy tragickou událostí, která představuje bolestivou událost pro všechny blízké osoby. Dítě je většinou v blízkém kontaktu se svými rodiči od svého narození. Rodiče představují pro dítě nejdůležitější osoby v jeho životě. Pro dítě je představa, že již nikdy neuvidí svého rodiče, že si s ním nikdy nebude moci povídat, hrůzostrašná. Některé děti se těžce vyrovnávají s touto skutečností, ale přijmou ji.

Dítě lépe prochází fází otřesu a beznaděje, nachází-li se v prostředí příbuzných stejně naladěných, kteří si navzájem poskytují oporu. (Dytrych, Matějček, 1994, s. 108)

Absence kontaktu s biologickým rodičem, který se v životě dítěte neprojevuje, nevzniká pouze úmrtím. Vzniká také tehdy, jestliže se rodiče rozešli/rozvedli, když bylo

dítě velmi malé a otec se nepokoušel s ním navázat žádný citový vztah. Tato situace může nastat i v pozdějším věku dítěte. S rozdílem, že otec se nesnažil o udržení citového pouta s dítětem.

3.3.2 Přetrvávající kontakt

Kontakt otce (resp. matky) s dítětem představuje důležitý předmět sporů a napětí mezi rozvedenými rodiči. Dítě je stále obětí, ale i nástrojem v tomto sporu. Nedohodnou-li se rodiče, určuje formu a dobu styku soud. Svěření dítěte do péče matky je takřka samozřejmostí, až oproti minulosti relativně ustupující. (Matějček, 1992, s. 164)

Rodič, který nemá dítě svěřeno do své péče, má právo podílet se na výchově dítěte. Děti z rozvedených rodin těžce prožívají skutečnost, že se jeho rodiče, které ono má rádo, nemají rádi navzájem. Obzvláště ještě těžší chvíle pro ně nastanou tehdy, kdy se jeden z rodičů odstěhuje. Až tehdy si dítě plně uvědomí rozpad manželství rodičů. Proto je pro ně velmi důležité, aby vědělo, že rodič tu pro ně pořád někde je, že se mohou navzájem navštěvovat a kontakt s ním není problémem.

Důležitou situací, která je nutno v souvislosti s rozvodem vyřešit, je styk otce/matky s dítětem. Styk otce/matky s dítětem by měl být zařízen tak, aby vedl k uspokojení všech tří stran – matky, otce i dítěte. (Matějček, 1992, s. 165)

Z výzkumu „Children’s experiences and meaning construction on parental divorce: A focus group study“ byly zjištěny názory dětí na nové uspořádání. Podle způsobů řešení a toho, zda to dítěti alespoň trochu vyhovuje, děti odhadují, zda pro rodiče něco „znamenají“. Zda je rodiče berou v potaz. Některé děti měly příležitost vyjádřit se k návrhu rodičů. (Maes, Mol, Buysse, 2011, s. 274)

Dítě má právo udržovat kontakt s oběma rodiči. V dnešní době je také stále častěji využívána forma střídavé péče, která se jeví idylicky. Dítě se nemusí rozhodovat, se kterým rodičem by chtělo žít, a ani matka a otec se nemusí cítit ochuzeni. Dle mého názoru je potřeba se zamyslet nad tím, zda je střídavá péče pro dítě to pravé. Na tuto otázku je těžké odpovědět. Dá se říct, že pro dítě je nejvýhodnější návrh takového porozvodového uspořádání péče, které co nejvíce kopíruje fungování rodičů před rozvodem. Jsou-li oba rodiče zvyklí o dítě běžně pečovat a mají možnost se o dítě postarat, střídavá péče může být dobrou volbou. Problém nastává tehdy, když se rodiče o střídavé péči nedohodnou a rozhodne soud. Uspořádání pro jednoho z rodičů může být obtížně přijatelné, což se může projevit obzvláště v chování vůči dětem. Pro dítě též

vyvstávají problémy spojené s pravidelným fyzickým přesunem mezi domácnostmi otce a matky.

4 „Doplnění“ rodiny

Období po rozvodu bývá složité jako období u rozvodu. Oba rodiče trpí samotou a existuje velká pravděpodobnost, že si najdou nového partnera. Pokud mají děti, bude se jejich nové partnerství dotýkat také jich. Nový vztah i nový partner budou mít vliv na dítě a dítě bude mít zase vliv na nového partnera i na nový vztah svého rodiče. Nový partner má vůči dětem postavení jako jejich nevlastní rodič. Existuje několik způsobů, kdy se nevlastní rodič může objevit v životě dítěte. Situace může nastat jak poté, co dítě předtím mělo vztah s rodičem, o něhož přišlo (rozvodem, úmrtím), nebo po letech života pouze s jedním rodičem, kdy vztah s druhým rodičem buď nebyl, nebo jen ve velmi raném dětství.

Mezi psychologické problémy, se kterými se nevlastní rodiny potýkají, patří: příchod nového vychovatele – znamená zásah do rodinného systému, v nevlastní rodině má dítě ještě jednoho rodiče, který žije někde jinde a tak patří do rodin dvou, s příchodem nevlastního rodiče, se mění i širší společenské zázemí (nové babičky a dědečkové, noví přátelé). (Matějček, 1994, s. 67)

„To všechno přirozeně zvyšuje nároky na adaptační schopnosti a na odolnost nervového systému dítěte i všech těch, kdo jsou kolem dítěte a kdo jsou na jeho osudu citově zaujati.“ (Matějček, 1994, s. 68)

V českém prostředí se o doplněných rodinách nejvíce zmiňují autoři Matějček a Dytrych. Ze zahraničních výzkumů lze zmínit výzkum „The quality and stability of remarriages: The role of stepchildren“ z roku 1985, jehož autory jsou Lynn K. White a Alan Booth. Výzkum se zabývá, jaký vliv má přítomnost nevlastních dětí na stabilitu a spokojenost druhých manželství. Bylo zjištěno, že účastníci výzkumu žijící s nevlastními dětmi, prokázali nižší míru spokojenosti se svým rodinným životem, než účastníci výzkumu žijící s biologickými dětmi. Dále z výzkumu vyplynulo, že děti z nevlastních rodin odcházejí z domova v mladším věku, než děti z biologických rodin. Výzkum dospěl k závěru, že přítomnost nevlastních dětí má destabilizující vliv na nové manželství a podílí se na větší míře rozvodovosti. (White a Booth, 1985)

4.1 Nový partner matky/partnerka otce

Je jasné, že s přibývajícím počtem rozvodů, přibývá i počet nových manželství a nevlastních rodin. Je přirozené, že člověk nechce zůstat sám a po rozvodu si hledá nového partnera. (Matějček, 1994, s. 66)

Nevlastní rodič má těžkou pozici. Často je srovnáván s idealizovanou osobou vlastního rodiče. Dítě může vnímat nevlastního rodiče jako přímého konkurenta, vetřelce, soupeře, který jeho pozici ohrožuje. (Špatenková a kol., 2004, s. 55)

Děti, které vyrůstaly od narození či velmi útlého věku v rodině pouze s jedním rodičem (většinou matkou), mohou vnímat příchod nového partnera jako ohrožení výlučnosti jejich vztahu s rodičem, s nímž žijí (tj. většinou s matkou). (Nixon, Greene, Hogan, 2013, s. 11)

Naopak jeho příchod mohou děti vnímat také pozitivně, jestliže s rodičem nevyrostaly (viz 3.1). Dítě nemá k chybějícímu rodiči vytvořen žádný citový vztah a tak mu nic nebrání v tom přijmout nového matčina partnera.

Na druhou stranu může hrát nevlastní rodič v životě dítěte důležitou roli a může je obohacovat. Jeho postavení je snazší, jestliže respektuje roli vlastního rodiče. Dítěti se musí dostat dostatek prostoru a svobody pro blízký vztah s vlastní matkou a vlastním otcem. Od nevlastního rodiče také očekává pomoc, když ho požádá a vědomí o tom, že i v jeho světě má své místo. (Poupětová, 2009, s. 171)

Nový partner matky bývá též dětmi vnímán jako možný zdroj emoční opory pro matku i jako ten, díky němuž rodina napříště nebude čelit riziku materiálního nedostatku. (Nixon, Green, Hogan, 2013, s. 12)

4.2 Typy nevlastního rodiče

V následující kapitole jsou popsány typy nevlastního rodiče, týkajících se stálosti v životě dítěte. První dva typy se liší pouze v tom, že nevlastní rodič adoptuje dítě své partnerky (případně partnera). Tedy přijímá za ně oficiálně práva a povinnosti. Pro oba je typické, že dlouhodobě působí v rodině. Pro dítě není vhodné, aby co půl roku poznávalo nového partnera svého rodiče. Důležité je, aby si byl rodič jistý novým vztahem a správně načasoval představení s dítětem.

4.2.1 Adoptivní rodič dítěte

Adopcí nevlastního rodiče se především myslí adopce dítěte nevlastním otcem. Matčina partnera, který vstoupil do rozvedené rodiny či rodiny ovdovělé ženy s dětmi. (Dytrych, Matějček, 1999, s. 104)

„Osvojením neboli adopcí se z cizího dítěte stává dítě vlastní a (...) ten, kdo je za vlastní přijímá, se podle zákona stává jeho rodičem se všemi právy a povinnostmi.“ (Dytrych, Matějček, 1999, s. 104)

Osvojení dítěte je jednostranným rozhodnutím matčina partnera – osvojitele (otcovy partnerky – osvojitelky). Uzavírá nový závazek překračující závazek manželský. Při klasické adopci, kdy pár adoptuje oboustranně biologicky nevlastní dítě, jsou oba partneři na stejné úrovni vůči dítěti. V případě adopce biologického dítěte partnera/partnerky se jedná o vztah nerovný. Navíc dítě, které matčin přítel osvojuje, již dobře zná. Je s ním již delší dobu v kontaktu a měl mnoho příležitostí je poznávat. Dalším rozdílem adopce nevlastního dítěte je uspokojení touhy ženy (v případě, že adoptuje muž) po dítěti, a to dokonce přirozenou cestou. Zde je tedy na muži, zda má touhu uspokojit svou psychickou potřebu otcovství (a to jinak než biologicky). Adopce nevlastního dítěte je něco navíc. Jedná se buď o mimořádnou touhu po uspokojení potřeby otcovství, či o snahu přiblížit se matce, zavděčit se jí a tím se plně identifikovat s její rodinou. Může též jít o snahu efektivněji vykonávat otcovskou (rodičovskou) roli ve vztahu k adoptovanému dítěti. (Dytrych, Matějček, 1999, s. 105 – 107)

Rozhodnutí o adopci nevlastním rodičem musí vycházet ze vztahu k samotnému dítěti a z opravdové ochoty být partnerovi/partnerce při výchově nápomocen. (Marhounová, 1988, s. 104)

4.2.2 Stabilně přítomný partner vlastního rodiče

Stabilně přítomný partner nevlastního rodiče se vyznačuje stálostí v životě dítěte, ač tento člověk dítě neadoptoval. Některým nevlastním otcům může adopce připadat zbytečná. Pro partnera tohoto typu se tak nemusí nic měnit v rodině každodenní praxe, v rodině právní ovšem rodičem není.

K rodinnému životu mu docela dobře stačí manželství s rozvedenou ženou nebo vdovou s dětmi. Rodinný život a soužití s dětmi má tak jako tak. (Dytrych, Matějček, 1999, s. 107)

4.2.3 Průchozí partner vlastního rodiče

„Průchozí“ či „přechodný“ nevlastní rodič se vyznačuje svou krátkodobou působností ve vztahu v rodině, tedy hlavně ve vztahu k dítěti. To pro dítě obecně není vůbec dobré, jelikož takový člověk neskýtá zdroj stability (jakkoliv může dočasně působit v roli rodiče jakožto kupř. baviče při hře či v jiných na dlouhodobost a status méně vázaných repertoárů rodičovské role (viz.2.1.1 Role otce).

S ohledem na stabilitu a pocit „ontologického bezpečí“ (viz Giddens 1991) dítěti neprospívá, je-li vystavováno častému střídání matčiných nových partnerů (či otcových partnerek).

Proces přijetí nového partnera je pro dítě navíc velice náročný a budování vztahu k novému partnerovi je dlouhodobou záležitostí. Časté opakování tohoto procesu negativně působí na psychiku dítěte. Jestliže se jednalo o krátkodobé známosti, dítě nemohlo s novým partnerem navázat vůbec žádný vztah.

5 Metodologie výzkumu

Abych připravila východisko pro následující výzkum, zabývala jsem se výše v konceptuální části tématem rodiny: jak je rodina definována podle některých odborných věd, jaká je role rodiče, za jakých okolností může dojít k tomu, že v rodině jeden z rodičů chybí, a co z daných poznatků plyne pro roli případného „nevlastního rodiče“.

V následujícím výzkumu zaměřuji pozornost na roli nevlastního rodiče z pohledu dětí ve věku mezi 10 a 15 lety, kterým do života nevlastní rodič vstoupil. Skrze to se snažím přispět k poznání, jakou roli má nevlastní rodič v životě dítěte; zodpovědět tuto otázku z pohledu dětí samotných je cílem níže prezentovaného výzkumu.

Zvolenou metodou výzkumu jsou případové studie. Níže představím jak tuto metodu, tak vlastní výzkumný postup včetně technik sběru a přístupu ke zpracování dat.

5.1 Metoda výzkumu – případová studie

Pro sběr dat jsem zvolila metodu kvalitativního výzkumu, který pomáhá získat informace o problematice, o které moc nevíme, a rovněž zajišťuje detailní prozkoumání zvolené oblasti. (Strauss, Corbinová, 1990, s. 11).

Výhodou kvalitativního výzkumu je získávání a podrobný popis při zkoumání jedince, skupiny, události, fenoménu. Dále zkoumá fenomén v přirozeném prostředí a lze díky němu navrhnout teorie a studovat procesy jedince. (Hendl, 2005, s. 52)

„Úkolem badatele je tedy vypátrat, jak sami aktéři rozumějí sociálním situacím a které důvody je vedou k určitému jednání.“ (Švaříček, Šedřová, 2007, s. 19)

Metoda kvalitativních případových studií mi lépe pomohla prozkoumat do hloubky konkrétní případy. Výhodou této metody je, že umožňuje volnost v pořadí otázek, jejich vypouštění či změnu podle situace během rozhovoru (či obdobný přístup v případě jiného způsobu sběru dat). Chtěla jsem zjistit, jak vnímá dítě roli nevlastního rodiče.

Hlavní podstatou případové studie je zaměření se na samotný případ, který se zkoumá ve své komplexnosti. Případem pro můj výzkum bylo dítě ve věku 10 – 15 let, (resp. situace a pohled takového dítěte), konkrétně tři děti (byly provedeny tři případové studie). Případová studie vychází z předpokladu, že pokud se prozkoumá jeden případ, pomůže nám to lépe pochopit jiné podobné případy. (Hendl, 2005, s. 104)

Dalším krokem byla syntéza poznatků, tzn. porovnání jednotlivých případů v návaznosti na teoretická východiska a poté závěr, který shrnuje nejdůležitější poznatky z jednotlivých případů.

5.2 Kvalitativní rozhovor jako technika sběru dat

Jako nejvhodnější metodu k získávání dat jsem zvolila polostrukturovaný rozhovor. Ten je nejrozšířenější metodou rozhovoru, protože dokáže řešit nevýhody strukturovaného i nestrukturovaného rozhovoru. Polostrukturovaný rozhovor si žádá náročnější technickou přípravu. Je vytvořeno pro tazatele závazné schéma, které specifikuje okruhy otázek, na které se budeme ptát. Je možné pořadí otázek pozměnit dle možností a potřeby, abychom tak maximalizovali výtěžnost rozhovoru. Při polostrukturovaném rozhovoru je vhodné využít inquiry, tzn. upřesnění a vysvětlení odpovědi účastníka. Necháváme si vysvětlit, jak on danou věc myslí. U polostrukturovaného rozhovoru je definováno jádro výzkumu, tj. minimum otázek, na které má tazatel povinnost se ptát. Na toto jádro se pak nabalují různé doplňující otázky, které se jeví jako smysluplné či vhodně rozšiřující původní zadání. (Miovský, 2006, s. 159 – 160)

5.3 Cíle výzkumu a výzkumné otázky

Jak již bylo uvedeno, jako výzkumný cíl jsem si stanovila zjistit, jaká je role nevlastního rodiče z pohledu dítěte. Tomuto cíli odpovídalo i kladení otázek v rozhovoru s dítětem. Na úvod jsem všem účastníkům výzkumu v obecnější rovině sdělila, co budu zjišťovat. Úvodní věta zněla: „Zajímá mě zkušenost dětí, jejichž rodiče se rozvedli/rozešli, s životem po rozvodu/rozchodu rodičů a nové uspořádání života rodiny“.

Rozhovor dále probíhal s přihlédnutím k obecné struktuře tvořené následujícími otázkami:

Kdo v současnosti tvoří tvoji rodinu?

Jsi v kontaktu se svým otcem/matkou?

Zajímalo by mě, jak vypadá tvůj běžný den. Můžeš mi povyprávět, co jsi dnes dělal/a?

Co nový partner/ka tvé/ho matky/otce? (Této otázce pak bylo v rámci rozhovoru věnováno nejvíce času; vázalo se na ni nejvíce doplňujících otázek, jelikož šlo o stěžejní oblast zájmu.)

Kdybys mohla/a kouzlit, jak by sis život tvé rodina představoval/a, aby to bylo nejlepší?

V případě určitých událostí, které byly z hlediska zkoumaného fenoménu podstatné, jsem se doptávala tzv. individuálními otázkami. Těmito doplňujícími otázkami se rozhovor více blížil hloubkovému rozhovoru. Před začátkem rozhovoru jsem požádala biologického otce/matku o vyplnění následujících údajů:

- věku dítěte,
- uspořádání rodinné struktury,
- zda je dítě v péči jednoho rodiče, nebo se jedná o péči střídavou,
- kdy došlo k odchodu chybějícího rodiče,
- kdy došlo k příchodu (přistěhování) nového partnera.

5.4 Analýza a interpretace dat

Analýza dat z případových studií může využít postupy z etnografického přístupu nebo metody zakotvené teorie. Analýzou dat se rozumí „přiřazení významu prvnímu dojmu v terénu, ale také to je konečná kompilace dat a poznatků“. (Hendl, 2005, s. 226) V analýze rozhovorů jsem přiřazovala kódy prvkům/momentům/úsekům dat, které jsem považovala za důležité a spojující jedince s nevlastním rodičem. Nejdříve jsem analyzovaný text rozdělila na jednotky. Těmi může být slovo, sekvence slov, věta, odstavec a ke každé jednotce se přiděluje kód, tedy jméno nebo označení. (Gulová, Šíp, 2013, s. 50)

„Kód je symbol přiřazený k úseku dat, tak že ho klasifikuje nebo kategorizuje“. (Hendl, 2005, s. 228)

Otevřené kódování má několik fází. Nejdříve slouží k odhalení témat v určitých datech. Získaná témata mají vztah k položeným výzkumným otázkám, k přečtené literatuře, k pojmům používanými účastníky. Výzkumníci pracují s textem tak, že ho postupně doplňují o nové části, což vede k seznamu témat, která mu lépe pomohou vidět zkoumaný fenomén vcelku. Na závěr ho stimulují při hledání dalších témat. (Hendl, 2005, s. 247)

5.5 Průběh výzkumu

První proces sběru kvalitativních dat proběhl na Odboru sociálních věcí a zdravotnictví Městského úřadu ve městě X, kde jsem absolvovala povinnou studijní praxi na oddělení sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD). OSPOD je odbor péče o děti a mládež příslušného pověřeného městského úřadu. Tento orgán také zastupuje zájmy nezletilých dětí (např. komu bude dítě svěřeno do péče, v jaké výši bude staveno výživné, úprava styku s rodičů s dětmi). OSPOD zabezpečuje jednotlivé agendy: terénní sociální práce, pracovnice pro náhradní rodinnou péči, kurátor pro mládež. První den praxe jsem se představila všem pracovníkům a seznámila je s cílem diplomové práce. Touto cestou bych také ráda poděkovala sociálním pracovnícům, které mi poskytly kontakty na dotazované.

Dotazovaným jsem představila sebe, téma diplomové práce a obeznámila je s průběhem rozhovoru. Celkově jsem oslovila 6 dětí, z toho tři rozhovory jsou součástí této práce. První rozhovor probíhal na pracovišti OSPODU. Jednalo se o místnost, která slouží ke konzultacím dětského psychologa. Místnost byla vybavena jako dětský pokoj. Nacházel se zde stůl s židlemi, barevný koberec, hračky a tabule s křídami. Dle mého názoru, i když rozhovor neprobíhal v domácím prostředí dotazovaného, probíhal na vhodnějším místě s klidnou atmosférou. Dotazované dítě jsem seznámila s průběhem rozhovoru, informovala je o možnosti rozhovor kdykoli ukončit, popřípadě neodpovídat na otázku, na kterou by mu byla odpověď nepříjemná. Protože rozhovory proběhly s dětmi ve věku od 10 do 15 let, požádala jsem o písemný souhlas rodiče; i každé z dětí však bylo požádáno o vyjádření souhlasu s výzkumem. Rodiče, ale i dotazované děti jsem ujistila o anonymitě (jména účastníků výzkumu i další údaje potenciálně naznačující jejich identitu jsou změněna) a požádala o souhlas s pořízením záznamu na diktafon, který bude sloužit pro účely výzkumu diplomové práce. První rozhovor trval zhruba 20 minut. Dotazovaná odpovídala ostýchavě, ale rozhovor jí nedělal žádný problém. Druhá účastnice výzkumu odpovídala klidně, ale k otázkám se vyjádřila velmi stroze.

Druhý rozhovor v jiné rodině s dětmi probíhal podobně jako předchozí s rozdílem, že se konal u respondentů doma. Po příjezdu mě matka dotazovaných mile přivítala a dětem jsem předala tašku plnou sladkostí. Poté jsem děti seznámila s průběhem rozhovoru a odešli jsme do jejich pokoje, kde se rozhovor uskutečnil. Rozhovory probíhaly jednotlivě bez přítomnosti dalších osob. Jelikož rozhovor

absolvovaly celkem čtyři děti, bylo určitě vhodnější, že rozhovor probíhal u nich doma. Jednotlivé rozhovory se lišily dle délky frekvence, ale dohromady trvaly 2,5 hodiny. Dva účastníci výzkumu odpovídali velmi ostýchavě. Druzí dva účastníci výzkumu odpovídali s naprostým klidem a moc hezky se rozpovídali.

V průběhu rozhovoru jsem se nesečkala s ničím, co by jej narušovalo. Stalo se, že bylo potřeba zopakovat otázku a vyčkat, jak účastníci výzkumu svou odpověď zpracují.

6 Karolína: přítel matky jako *strejda*

Následující podkapitoly pojednávají o příběhu Karolíny. Karolína své dětství neprožila úplně šťastně, a když jí bylo deset let, součástí jejího života se stal nový partner matky. Karolína s její sestrou vyrůstaly v dětském domově. Po návratu z dětského domova bydlí společně s matkou a s jejím novým přítelem.

Na základě rozhovoru s Karolínou o novém partneru její matky byly identifikovány jednotlivé repertoáry otcovství, které mi lépe pomohly s použitím odborné literatury nahlédnout do problematiky doplněných rodin.

6.1 Příběh Karolíny

Dvanáctiletá Karolína a její čtrnáctiletá sestra Petra vyrůstaly ve velmi problémové rodině. Již po narození Petry byl okresním soudem ve městě X nad ní stanoven dohled. Toto nařízení prováděl OSPOD, protože matka nebyla schopna zajistit řádnou péči. Matka nechala Petru v péči otce, u kterého v tu dobu zatím nebylo uznáno otcovství. Otec byl nezaměstnaný a požíval návykové látky. Petra byla po několika měsících umístěna do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, protože otec nebyl schopen zajistit řádnou péči. Matka byla během této doby hospitalizovaná v nemocnici se závažným onemocněním. Společně se svým druhem byli silně závislí na návykových látkách. Po propuštění z nemocnice bydlela matka společně s druhem v bytě jeho matky o velikosti 1+1. Zažádali si o navrácení Petry do své péče. OSPOD měl situaci rodiny pod dohledem. Otec poté nastoupil na protidrogovém léčení.

V roce 2002 se narodila dcera Karolína. Jelikož bytové podmínky nebyly vhodné pro výchovu dvou dětí, zažádala si matka o nájemní byt. Žádosti nebylo vyhověno. V roce 2003 byla jedním ze sousedů v domě na rodinu podána stížnost, že jsou rodiče velice hluční (např. v noci matka vysává) a jde z jejich bytu cítit zápach. Dokonce byla proti rodině podepsána petice všemi sousedy v domě. Výchova a péče o děti nebyla řádně zajištěna. Matka nechávala někdy spávat děti u svých známých. Petra s Karolínou chodily nepravidelně do školky. Prostředí, ve kterém Petra s Karolínou vyrůstaly, nebylo pro jejich výchovu vhodné. Dokonce jim byla odpojena elektřina. Svítili si svíčkou. Matka se společně s dětmi nějakou dobu zdržovala v domově pro matky v tísní. Poté se situace zlepšila. V roce 2008, když bylo Karolíně šest let matka, nastoupila do zaměstnání, našla si vhodný byt pro výchovu dětí. Děvčata pravidelně chodila do školy a měla dobrou domácí přípravu. Otec mezitím nastoupil do výkonu trestu odnětí svobody. V roce 2010 se situace opět zhoršila. Matka přišla o zaměstnání,

opět užívala drogy a neměla zajištěné bydlení. Matka se tedy i s dětmi vrátila do domova pro matky v tísni. S návrhem OSPODU, že by byly děti umístěny v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, matka nesouhlasila. Zajistila si bydlení ve městě X (tedy přibližně 60 km od původního místa bydliště). Když byla matce opět nabídnuta pomoc, odmítla.

V září 2010 sama požádala o umístění dětí v dětském domově a posléze byla s dcerami pouze v telefonickém kontaktu. Když matka abstinovala, měla zdravotní problémy, kvůli kterým musela být hospitalizována v nemocnici. Děvčatům se v domově dařilo dobře. Měly tam kamarády a pravidelně navštěvovaly školu. Matka po propuštění z nemocnice byla OSPODEM obeznámena, že kdyby si našla byt, může si vzít děvčata z domova zpět. Matka byla velmi zadlužená. Peníze jí půjčoval její bývalý přítel, nejednalo se o otce Karolíny a Petry. Poté bydlela u svého kamaráda v bytě o velikosti 2 + 1, kde by mohla děvčata být, kdyby ji přijela navštívit. Poté si zajistila bydlení, kde by mohla bydlet také děvčata. Byl na ni však podán trestní návrh za výrobu a distribuci drog a hrozilo, že půjde do vězení. Řízení skončilo podmínkou. Matka byla s děvčaty v neustálém telefonickém kontaktu, zatímco otec vůbec. Když slíbil, že dorazí, nesplnil to. Matka přestala užívat drogy a dobrovolně šla do protidrogové léčebny, kam ji mohla děvčata jezdit navštěvovat. Otec si mezitím zajistil práci ve vzdálenosti více než 200 km od místa bydliště a bydlení po ubytovnách. Ani on nemohl dcerám zajistit řádnou péči a výchovu.

Matka se v protidrogové léčebně seznámila s jedním z uživatelů služby, se kterým v listopadu 2012 navázala známost. Po odchodu z léčebny si zajistila byt a hledala práci. Děvčata jezdila domů k matce na víkend na dovolenku z dětského domova. Společně v bytě matky s ní bydlel i její nový přítel. V lednu 2013 podala matka návrh na zrušení ústavní výchovy. Matka si našla práci a přítel chodil na brigády. Zajistila tak pro děti řádné bydlení, vhodné podmínky pro jejich výchovu a nástup do školy. Děvčata v září 2013 nastoupila do školy a u své matky jsou již dlouhodobě na dovolenku z dětského domova. O zrušení ústavní výchovy proběhlo v březnu 2014 soudní jednání a děvčata byla svěřena do péče matky.

6.2 Karolínin vztah a kontakt s biologickým otcem

Z výše popsaného příběhu Karolíny vyplývá, že biologický otec se v jejím životě žádným způsobem (až na epizodickou přítomnost) prakticky neúčastnil. Oba rodiče byli závislí na návykových látkách. Když zůstala děvčata v jeho péči, kterou nemohl zajistit,

umístil je do dětského centra. Ani když byla děvčata starší a byla umístěna v dětském domově, je nejezdil navštěvovat. Když jsem se Karolíny zeptala, zda je v kontaktu se svým tatínkem, její odpověď zněla:

„Ne“.

Na otázku „Kdy naposledy byla se svým otcem a zdali si to pamatuje?“, odpověděla:

„Jo to si pamatuju. Jak jsme tam jely s mamkou a on mi slíbil, že mi dá 500Kč k narozeninám. Tak mi je dal.“

Poté jsem se ji zeptala, jak narozeniny společně oslavili, odpověděla:

„No to mě vzal do hospody, pak mi tam něco koupil, povídal si tam s mamkou, dal mi těch pět set a zase jsme odjely.“

Když mi o tom Karolína vyprávěla, nepůsobila rozrušeně. Nezdálo se, že by jí vadilo o svém biologickém otci mluvit. Nepůsobila sklesle ani smutně. Poté, co se rozpovídala o posledním setkání se svým otcem, jsem měla dojem, že se spíše jednalo o formální kontakt. Ze získaných informací bylo patrné, že otec o Karolínu a její sestru nikdy neprojevoval zájem. Otec se péčí o děvčata příliš nevěnoval, bral drogy, byl nezaměstnaný a jeho rodinný život byl nestálý. Určitou dobu také strávil ve vězení a v protidrogové léčebně. Když byly Karolína s její sestrou umístěny do dětského domova, nekontaktoval je, ani je nepřijel navštívit. Dle mého názoru tím, že si tolik zažila (pobyt v dětském domově, zanedbaná péče), přijala skutečnost, že její biologický otec o ni nemá příliš velký zájem a proto s kategorií otce není ztotožněna. Kontakt s biologickým otcem nepostrádá a (jak ukážu v následujícím textu) ani explicitně nevnímá nového partnera matky v takové roli. V praxi každodenního života však přijímá nového partnera matky v řadě repertoárů otcovství jakožto „strejdu“.

6.3 Muž v pozici nevlastního otce – „strejda“ – Karolíny: repertoáry role

Matka se s novým přítelem seznámila v občanském sdružení, které se snaží pomoci lidem závislým na návykových látkách k návratu do života bez drog. V této komunitě nového přítele poznala také Karolína a její sestra. Už během návštěvy matky v komunitě Karolína pochopila, že k nim patří. Když přijely se sestrou za matkou na

víkend, chodili společně i s přítelem matky na procházky. Po propuštění si matka našla byt, ve kterém žije se svým novým přítelem v partnerském soužití. Nový partner matky Karolínu a její sestru neadoptoval. Tzn., že právně vzato není tento člověk považován za jejich otce. Děvčata jezdila z dětského domova za matkou na víkendy a od prázdnin roku 2013 jsou u matky natrvalo. Karolína měla tak možnost, poznat lépe přítele své matky. S Karolínou se znají rok a půl. Zeptala jsem se Karolíny, jak ho oslovuje, odpověděla:

„Já mu říkám strejdo no.“

Je tedy zřejmé, že u Karolíny absentuje pozice otce, popř. nevlastního otce. Proto u této případové studie nepoužívám oslovení otec/nevlastní otec, ale „strejda“, tak jak nového partnera matky oslovuje Karolína.

Když jsme s Karolínou mluvily o strejdovi, o tom co se jí na něm líbí a nelíbí, co spolu podnikají atd., zazněla velice zajímavá a dle mého názoru i důležitá otázka. Jestli ji strejda, nahrazuje tatínka. „Karolínko, nahrazuje ti strejda tatínka?“ Odpověď byla:

„Jo určitě. Skoro ve všem“.

Může to být z několika důvodů. Vzhledem k tomu, že se strejda podílí na výchově Karolíny, přípravě na školu, je součástí společné domácnosti a má zájem o její aktivity atd. Může zvenčí působit na pozici nevlastního otce.

Při analýze Karolíniny případové studie jsem identifikovala kódy, které se zdají být z hlediska jejího vztahu k nevlastnímu otci klíčové. Jsou to: partner matky, aktivní člen domácnosti, partner dítěte v aktivitě, jako odpovědný za pomoc při přípravě do školy, jako vychovatel, jako autorita.

6.3.1 Nevlastní otec jako partner matky

Nevlastního otce² jako partnera matky mohou děti někdy vnímat jako cizí bytost, která obsazuje pozici jejich biologického rodiče a přejímá jeho roli, a z tohoto důvodu se jim může jevit negativně. Podle mého názoru je vztah mezi Karolínou a jejím strejdou dobrý, přijala jej jako nového člena rodiny. Z Karolínina pohledu předně záleží na matce, jakého přítele si vybere. Musí si být jistá tím, že tento nový muž je vhodný k jejím dětem, že bude hrát v jejich životě určitou roli a bude na ně mít určitý vliv.

---

² S ohledem na téma práce a ve smyslu zachování jednotného pojmosloví si o tomto muži dovoluji ze své pozice autorky psát jako o „nevlastním otci“, přestože Karolína jej sama tak neoznačuje.

Zeptala jsem se Karolíny na to, co odpověděla své matce, když jí sdělila, že má nového přítele

„Že jo klidně mně je to jedno, že je to na ní koho si vybere.“

Zde Karolína nepoužívá oslovení táta, nevlastní otec, ale ihned ho identifikovala jako partnera své matky. První odpověď Karolíny, když jsem se ji zeptala „Kdo v současnosti tvoří její rodinu?“ byla:

„No tak jakože ten mamčin přítel, mamka, sestra, já a ještě jeden pes tam je“.

Je ovšem zřejmé, že Karolína matčina přítele v jistém smyslu jako nevlastního rodiče bere. Chybí zde však kategorie táta, protože ho za tátou nepovažuje. Přijímá, že s nimi bydlí ještě někdo v domácnosti (je možné, že přiřazení psa do výčtu členů rodiny jistým způsobem snižuje význam rodinných pozicí a rolí jednotlivých lidských členů – potažmo právě i onoho muže na pozici nevlastního otce), ale nepovažuje ho za svého otce.

Před tímto současným partnerem měla matka ještě jiného partnera, o kterém se Karolína zmínila. Na otázku, zda její mamka už dříve někoho měla, odpověděla:

„No jo měla. Akorát ten odešel.“

Opět můžeme vidět, že Karolína nepoužívá žádnou kategorii otec/nevlastní otec. Ze získaných informací nemohu doložit, v jak častém kontaktu byla Karolína s tímto dřívějším přítelem své matky a jaký byl mezi nimi vytvořen vztah. Pouze z Karolíniny výpovědi:

„Oni jakože nebyli zlí, ale byl hodnej a pak odešel. Tak už se s mamkou tolik nevidali.“

Bylo by možné namítnout, že *partner matky* není repertoár role otce (nanejvýš člena rodiny). Jak se ale ukazuje, zvláště u dětí, které jsou zvyklé na život bez jednoho z rodičů, se dítě může vnímat dokonce v roli centrálního aktéra v ustavování nového partnerství rodiče, s nímž žijí – tj. matky (srov. např. Nixon, Greene, Hogan, 2013); v tomto smyslu snad více než biologické děti žijící v úplné domácnosti se svými rodiči vnímají rodiče (matku) a jejího partnera právě skrze jejich partnerský vztah. Karolína s biologickým otcem stabilně nežila a neudržuje s ním vztah, tedy se nachází v situaci, která takový pohled na nevlastního otce podporuje.

6.3.2 Nevlastní otec jako aktivní člen domácnosti

Jako druhý repertoár role nevlastního rodiče u Karolíny jsem identifikovala nevlastního otce jako aktivního člena domácnosti. Již od začátku, kdy si matka našla stálé bydlení, s ní bydlel také nový partner, takže když děvčata přijela za matkou na víkend z dětského domova, víkendového pobytu se účastnil také matčin partner. Čím více tam děvčata jezdila, tím více ho poznávala. Nyní Karolína bydlí s rodinou v bytě o velikosti 2 + 1. Se sestrou má společný pokoj a matka se strejdou spí v obývacím pokoji.

Karolínu jsem požádala, aby mi popsala svůj běžný den.

„Já nevím. Tak já asi ráno vstanu, nevím, pak když mám hlad, tak si něco dám. Strejda nebo mamka už tam vaří oběd a pak nevím pak... jdu dělat domácí úkoly nebo jdu na počítač nebo někdy ven na brusle.“

Z Karolíniny výpovědi je patrné, že strejda, tedy matčin partner, se podílí na fungování a chodu společné domácnosti. Není zde, ale považován za otce, spíše za aktivního člena domácnosti.

Poté jsem se Karolíny zeptala, co se jí líbí na tom, že bydlí všichni společně. Odpověděla:

„Nevím. Že on jde třeba vždycky do obchodu a něco nám koupí. Nevím pak nás překvapí dobrou večeří, že udělá, že uvaří oběd.“

Z toho opět vyplývá, že se strejda aktivně účastní chodu a fungování domácnosti. Díky tomuto zájmu nabývá Karolína pocitu, že je strejda hodný a na ní i její sestře mu záleží.

Když mi o tomto Karolína povídala, rozzářila se. Myslím si, že má strejdu ráda a moc se jí na něm líbí, že je aktivní. Aktivní jak v domácnosti, tak ve společných zájmech.

6.3.3 Nevlastní otec jako partner v aktivitě

Jako každý otec a dcera/syn, kteří společně podnikají různé aktivity, tak i Karolína si se strejdou našli společného koníčka, který je sblížuje a v němž si společně rozumí. Trávení volného času je velice důležité. Zvláště pro Karolínu. Po dobu strávenou v dětském domově, nemohla vykonávat aktivity, které vykonává nyní, když je zpět doma. Když jsem se Karolíny zeptala, v čem si se strejdou nejvíce rozumí, řekla:

„Nevím tak. My si asi rozumíme v tom, že vždycky, že prostě oba dva máme nejvíc rádi toho psa, tak ho jdeme spolu venčit.“

Společná láska ke zvířatům, v tom si Karolína nejvíce rozumí strejdou. Někdy si také Karolína vezme brusle a jdou se strejdou a psem společně na vycházku.

„Včera jsme byli jakože na takový cestě, protože tam pes má trávu takže ... Jo a já jsem tam nemohla jezdit bruslema, ale vzala jsem si je, takže mě musel táhnout.“

Na otázku, co spolu ještě dalšího podnikají, Karolína odpověděla:

„Já nevím, tak jdeme spolu plavat do lázní nebo se podíváme na televizi.“

Také jsme se bavily s Karolínou o tom, zda ji strejda v něčem podporuje a dává jí nápady na její další aktivity. Odpověděla, že by chtěla, aby chodila do nějakého kroužku. Karolína ještě neví do jakého, a tak jí strejda poradil, aby si vybrala hraní na nějaký hudební nástroj, protože on sám hrál na housle. Také zde můžeme vidět strejdovu snahu, podpořit Karolínu ve volnočasových aktivitách. Tím, že on sám hrál na housle, se jí snaží motivovat ke hře na hudební nástroj.

6.3.4 Nevlastní otec jako odpovědný za pomoc při přípravě do školy

Dříve, než Karolína nastoupila do nové školy v místě svého bydliště, její prospěch ve škole nebyl dobrý. Jak už bylo výše zmíněno, se sestrou chodily do školy nepravidelně a měly nedostatečnou domácí přípravu. Po nástupu do dětského domova a nové základní školy se její prospěch zlepšil. Ve škole si našla kamarády a v dětském domově byla spokojená.

Karolína v září 2013 nastoupila do školy v místě svého bydliště. Nyní navštěvuje 7. třídu základní školy a ve škole se jí líbí. Na otázku v rozhovoru, „jestli může uvést nějaký konkrétní příklad, kdy jí naposledy strejda v něčem pomohl“, odpověděla:

„No tak on se se mnou docela furt učí, když mám docela špatný známky. Tak on už to ví, než dojdu domů.“

Jeho role nespočívá v tom, že by byl v roli učitele a Karolínu něčemu učil, ale spíš v tom, že na něho neformálně byla matkou částečně delegována rodičovská odpovědnost při přípravě do školy. Když Karolína přijde domů ze školy, strejda se s ní pravidelně učí. Také na tomto příkladu můžeme vidět, že i když Karolína strejdu nebere jako tátu, vnímá ho v této věci jako autoritu.

6.3.5 Nevlastní otec jako vychovatel

Jedním z dalších repertoárů role nevlastního rodiče, které jsem u Karolíny identifikovala, byl repertoár nevlastního otce jako vychovatele. Tím, že s Karolínou sdílí společnou domácnost, účastní se jejich aktivit, pomáhá při přípravě do školy, se také částečně podílí na její výchově.

Když jsem se Karolíny zeptala, jak o tom strejda ví, že má špatnou známku, ještě než přijde domů, odpověděla:

„No my máme ve škole elektronickou žákovskou, že místo, aby jsme měli papírovou, tak je v počítači. On vždycky jde na počítač a dívá se, co mám za známky. Takže to ví, ještě než přijdu domů. Teda, když mám špatnou známku, tak mi řekne, že nemůžu na počítač a tak se jde se mnou teda učit.“

Zde lze vidět, jak se strejda podílí na prospěchu Karolíny ve škole. Než Karolína přijde domů ze školy, strejda má možnost podívat se prostřednictvím elektronické žákovské knížky na známky, které v daný den ve škole dostala. Tím pádem Karolína nemůže případnou špatnou známku zatajit. Pozoruhodné je, že když Karolína dostala heslo pro zpřístupnění žákovské knížky ve školském systému, které bylo určeno rodičům, poskytla tuto informaci i svému strejdovi. Lze předpokládat, že matka svému partnerovi naprosto důvěřuje a chtěla by, aby se i on podílel na výchově jejích dětí. Druhým pozitivem je, že tím, jak strejda přistupuje ke Karolíně, o ní vyjadřuje velký zájem.

Když tedy Karolína dostane špatnou známku, nesmí na počítač. V té chvíli je na prvním místě tuto známku si zlepšit a strejda se s ní učí. Zákaz, kdy Karolína nemůže na počítač, není chápán primárně jako sankce, ale opatření, aby se zlepšil její prospěch ve škole. Je jí udělen trest, který však má nějaký další smysl. Karolína opět strejdu bere jako autoritu. Přijímá jeho zákaz.

6.3.6 Nevlastní otec jako držitel autority

Jako poslední důležitý repertoár otcovské role u Karolíny jsem identifikovala nevlastního otce jako autoritu. Tento repertoár je zajímavý z hlediska obousměrnosti vztahu. Karolína matčina partnera nebere jako tátu ani jako nevlastního tátu. Jako autoritu jej však přijímá.

Tento repertoár lze také identifikovat u podkapitoly 6.3.5 Nevlastní otec jako vychovatel Karolína se zmínila o tom, že když donese špatnou známku, nesmí na počítač. Z toho je tedy zřejmé, že je strejda statutově výš a ona to tak přijímá. On se o ni stará, pomáhá jí a tím jeho přirozená autorita roste.

Dále jsem se Karolíny zeptala, zda jí strejda zasahuje více do jejích záležitostí, než by ona sama chtěla, odpověděla:

„Ani ne.“

Nechává Karolíně prostor pro její vyjádření. Vnímání strejdy jako autority spočívá také v tom, že i když Karolíně chybí kategorie otec, tak jej bere jako člena rodiny.

Z rozhovoru s Karolínou vyplynulo, že škola je pro ni velmi důležitá. Identifikovala jsem to dle otázky, jestli má nějaké kamarády.

„No jenom ve škole.“

Na základě této odpovědi můžeme u Karolíny spatřit relativní vrstevnickou osamělost. Pro Karolínu není jednoduché najít si kamarády, ale v kolektivu vrstevníků ve škole, je to pro ni jednodušší. Příčinou může být její pobyt v dětském domově, s následkem těžšího zapojení se do kolektivu. Proto je pro Karolínu škola velmi důležitá kvůli kontaktu s jejími vrstevníky.

Zeptala jsem se Karolíny, jak by si představovala život své rodiny a jaký způsob života by jí nejvíce vyhovoval, odpověděla:

„No, že bychom bydleli v baráčku, měli bysme zahradu. No mamka říkala, že se asi za rok přestěhuju. Já nevím. Abych měla svůj pokoj. Nějak bych se tam mohla učit, bych mohla mít svůj stůl. To mám teda už, ale bych tam mohla mít svoji televizi a taky bych chtěla svůj počítač.“

Karolína opět zmiňuje důležitost školy ve smyslu prospěchu a zároveň se díky škole dostává mezi lidi. Proto by chtěla mít svůj pokoj, svůj stůl, kde by se mohla učit.

Vlastní pokoj (či jiné místo) ve smyslu prostoru, kde se člověk může věnovat aktivitě, které chce, je obecně důležitou podmínkou budování osobní identity u mladých adolescentů. Příslušníci této věkové skupiny však mají spíše tendenci nevpisovat do něho své aktivity spojené s přípravou do školy, jelikož tu považují za související spíše s identitou rodinnou (Singly 2009). Je tedy zajímavé, že Karolína právě školní aktivity

do „svého“ prostoru plánuje. Strejda jí s přípravou do školy pomáhá. To jej také v tomto smyslu částečně posouvá do pozice zástupce rodiny (je-li, podle Singlyho, školní nasazení odvozeno od identity rodinné); Karolíně chyběla rodinná identita dříve; možná i proto si jí nyní dokáže více cenit. Je možné, že i to přispívá k faktu, že Karolína akceptuje „strejdu“ jako autoritu. Pomáhá jí s něčím, co je pro ni velmi důležité.

7 Zuzana: přítel matky jako *taťka*

Následující podkapitoly popisují příběhy dvou děvčat, které pochází z jedné doplněné rodiny. Matka Zuzany si našla nového partnera, otce Jany. U obou děvčat byla situace před příchodem nevlastního rodiče poněkud problematická.

Na základě odpovědí Zuzany a Jany byly určeny repertoáry otcovství a mateřství, které mají v životě děvčat důležitý význam.

7.1 Příběh Zuzany a Jany

V současnosti čtrnáctiletá Zuzana se svými dvěma sourozenci se narodila v městě X, odkud se s matkou přestěhovali do města vzdáleného přibližně 70 km od původního místa bydliště. V roce 2006 matka Zuzany podala žádost o rozvod s otcem tehdy sedmileté Zuzany. Poté se přestěhovali zpět do města X, kde se matce a jejímu novému příteli narodil syn Tomáš a v roce 2007 syn Honza. Situace v rodině byla velice problémová. Matka neustále měnila místa pobytu, čímž byla rovněž ztížena práce všech pomáhajících institucí v řešení problémové situace v rodině. Děti vyrůstaly ve velmi slabém sociálním prostředí, což se zákonitě negativně projevovalo na socializačním procesu nezletilých dětí. Matka se o děti příliš nestarala a bývaly často venku samotné a byly hladové.

Zuzana a její mladší dva sourozenci byly na základě rozsudku soudu ve městě X svěřeny do péče babičky. Matka mohla děti navštěvovat; bydlela se svým současným přítelem a syny Tomášem a Honzou. Na klima rodiny působilo více sociálně-patologických vlivů – alkohol, nezaměstnanost, agrese, nízký stupeň vzdělání, narušený socializační proces. Otec měl velmi problémové chování. Požíval alkohol, fyzicky napadal matku dětí a vyhazoval ji na ulici. Vůči dětem neplnil vyživovací povinnost.

Babička kvůli zdravotním problémům ponechala děti v Dětském centru ve městě X (ze záznamu bohužel není jasné, ve kterém roce, a tedy věku Zuzany, k tomu došlo). V době, kdy děti byly v dětském centru, je matka nebyla vůbec navštívit. Matka poté podala návrh na úpravu péče, aby Zuzana a její sourozenci byly svěřeny zpět do její výchovy. V roce 2006 se společně s babičkou přestěhovali do vesnice A (vzdáleného zhruba 25 km od původního místa bydliště). Poté se matka opět vrátila ke svému příteli do města X. Chvíli na to se matka se svým přítelem rozešla a odstěhovala se. Vrátila se zpět i s dětmi k babičce. Zde nastoupila Zuzana do školy. Otec Zuzany měl zájem stýkat se s nimi, ale pouze nárazově a v době, kdy se měl stýkat, nestýkal. Neplatil na nezletilé výživné. Příjem matky tvořily sociální dávky. Nad nezletilou Zuzanou a sourozenci byl

stanoven soudní dohled, prováděný OSPODEM a byly svěřeny zpět do péče matky. Později otec Zuzany začal platit matce výživné.

V roce 2009 si matka našla nového přítele, se kterým se přestěhovala do nového domu na vesnici B s jejími i jeho dětmi. Druh matky měl ve své péči dvě nezletilé děti, Janu a Michala. Tato změna se nelíbila babičce nezletilé Zuzany. Vyhrožovala matce, že jí sebere děti. Nesouhlasila s tím, že bydleli daleko od školy, že musí dojíždět a v místě nového bydliště nemají žádné kulturní vyžití. Poté se museli z tohoto domu vystěhovat (kvůli problémům s vlastnickými právy). Společně s novým přítelem hledali byt. Když matce skončila rodičovská dovolená, měla nastoupit do práce. Ze zdravotních důvodů to nebylo možné. Bydlení si našli v panelákovém bytě, kde bydleli se všemi svými dětmi. Začaly problémy se Zuzanou. Měla více zameškaných hodin. Matka její pubertální období velmi těžce zvládala. Matce hodně pomáhal její druh. Matka se Zuzanou docházela k psychologovi, což velmi pomohlo ke zlepšení komunikace mezi nimi. V bytě kde bydleli, vznikl dluh na elektřině. Museli se vystěhovat z bytu. Výchova dětí byla opět velice zanedbaná. Děti bývaly často samotné doma, zapáchaly. Děti chvíli bydlely u známé matky, která zajišťovala veškerou péči. V srpnu se matka společně s druhem a dětmi přestěhovala na vesnici C (vzdáleného zhruba 30 km od místa původního bydliště), kde si pořídili dům na hypotéku. Na vesnici navštěvovaly děti základní školu i mateřskou školu. Nastaly problémy s hygienou a děti měly špatnou domácí přípravu. Do rodiny docházel rodinný sociální asistent, který učil matku základním dovednostem v rámci péče o domácnost. Společně s dcerou budou dále docházet k psychologovi. Poté si matka zažádala o spolupráci s občanským sdružením STŘED, které jí vypomůže např. s posílením funkcí rodiny, s hospodařením s penězi, s péčí o domácnost, s domácí přípravou dětí, s pomocí při začleňování atd. Vyskytly se také problémy u dalších dětí. Druh pracuje jako dělník v agropodniku a matka je v domácnosti. Potýkali se také s finančními problémy. Zuzana a její sourozenci jsou v péči matky.

7.2 Zuzanin vztah a kontakt s biologickým otcem

Jak již bylo uvedeno v kapitole 7 u Zuzanina příběhu, její otec odešel, když jí bylo pět let. Poté matka navázala známost s otcem Tomáše a Honzy, s tímto mužem se však později také rozešla. Matka se s dětmi neustále stěhovala. Až s novým partnerem otcem Jany a Michala se trvale usadila. V současnosti společně žijí se všemi sedmi dětmi.

Když jsme si se Zuzanou povídaly o jejím biologickém otci, odpovídala s naprostým klidem. Den, který spolu naposledy strávili, popsala Zuzana takto:

„No tak my jsme přijeli a byl tam vlastně i tady ten tatka. Bylo to v Pohořelicích a no přijeli jsme, to už si ani moc nepamatuju. To nevím, kolik mi bylo no prostě teďkom nedávno. Myslím dvanáct nějak tak a ani moc nadšenej z toho, že nás viděl, nebyl. Prostě....“

Tato odpověď mě zarazila a ihned jsem reagovala otázkou, proč si to myslí.

„No protože hmmm já jsem spíš více méně po něm. To říká i mamka, že nic nechcu dělat, že jsem strašně ospalá prostě to. Takže jsem spíš po taťkovi. A vlastně já jsem na tom taťkovi jakoby poznala, že nějak nevím asi neměl náladu nebo nevím, ale tak jakože smál se dobrý všechno, ale místo, aby se zajímal o nás, tak se jakože bavil s mamkou a jako to mně nevadilo, protože pak se bavil s náma, ale prostě jakoby moc rád z toho, že nás vidí jako, moc rád nebyl.“

Z výše popsaného lze říci, že biologický otec neprojevuje o Zuzanu příliš velký zájem, a to již od té doby, kdy byla malá. Zuzana nezájem také pocítila při jejich posledním setkání. Poté co mi o tom Zuzana vyprávěla, vycítila jsem mírný pokles jejího hlasu. Zuzana se také zmínila, o čem se s otcem na posledním setkání bavili.

„Tak jsme si jakože pak pokecali, jakože jak se má prostě podobný otázky. Prostě mamka se ptala jakože tak jak život nebo co. Jinak nevím.“

Z výše uvedeného lze zaznamenat, že se jednalo spíše o formální setkání, kterého se zúčastnili i Zuzaniny sourozenci. Zuzana se s touto situací smířila. Ona přijímá, že se její otec v jejím životě žádným způsobem neangažuje. I jejich kontakt např. přes facebook je nepravidelný. Když se s ním Zuzana domluví, že přijede na víkend, tak odepíše buď, že je v cizině, nebo že nemá čas. Biologický otec je vůči Zuzaně velmi nespolehlivý.

Zuzana si je vědoma, že je na jeho místě nový přítel matky a ona to přijímá. Současnou situaci Zuzana vnímá značně pozitivně. Fakticky má vztah s oběma. Jak s biologickým otcem přes facebook, tak s nevlastním otcem osobní kontakt. Zuzana přijímá kategorii vlastní/nevlastní otec. Zuzana kontakt s biologickým otcem postrádá. Nového partnera matky vnímá v roli otce.

7.3 Muž v pozici nevlastního otce – „taťka“ – Zuzany: repertoáry role

Matka Zuzany je s novým partnerem ve vztahu 5 let. Když se společně sestěhovali, Zuzaně vstoupil do života nejen nevlastní rodič, ale také nevlastní sourozenci, Jana a Michal. Jelikož to nebyl po otci první nový matčin partner, kterého Zuzana poznala, nebylo to pro ni tak úplně nové. Předešlý ani současný partner matky Zuzanu a její sourozence neadoptoval. Tzn., že právně vzato není tento člověk považován za otce.

Při analýze dat z rozhovoru pro tvorbu případové studie u Zuzany jsem identifikovala kódy, které se zdají být z hlediska jejího vztahu k nevlastnímu otci klíčové. Jsou to: nevlastní otec jako táta, jako partner matky, partner dítěte v aktivitě, jako odpovědný za pomoc při přípravě do školy, jako autorita, nevlastní otec jako pečovatel.

7.3.1 Nevlastní otec jako táta

Důležitý repertoár, který jsem u Zuzany identifikovala, byl nevlastní otec jako táta. Postupně od tématu biologický otec jsme přešly k novému partneru Zuzaniny matky. Když jsem se Zuzany zeptala, jak matčina partnera oslovuje, řekla:

„Tati.“

Je zřejmé, že u Zuzany funguje kategorie táta. Myslím, že Zuzana potřebuje roli otce ve svém životě, ale je srozuměna s tím, že její vlastní otec s nimi už nežije a vyjadřuje spíše nezájem oproti nevlastnímu. Zuzana tuto situaci přijímá a nebrání se tomu. Proto u této případové studie používám oslovení „taťka“ tak jak nového partnera matky oslovuje Zuzana.

Poté, co jsme se Zuzanou bavily o společných zájmech s taťkou, jsem se jí zeptala, zda si myslí, že jí taťka nahrazuje vlastního otce. Pokud ano, v čem?

„Jojo hodně. No protože s námi tráví skoro každý den, no každé den jakože prostě. Zajímá se o nás, ptá se, jak se máme jako. Jezdí s náma na různé výlety, dává nám peníze. No prostě to, co dělá pravej táta.“

Je patrné, že Zuzana je srozuměna s absencí svého biologického otce, a proto přijímá nového partnera matky jako taťku, který jí ho nahrazuje. Poskytuje jí to, co očekává od táty.

Když jsme se se Zuzanou bavily o tom, jak se s novým partnerem matky sbližovali, řekla, že ani pořádně neví. Když se Zuzana s rodinou přestěhovali do nového domova, začal je zde více navštěvovat. Zuzana se sourozenci mu začali ihned tykat. Zdravili ho ahoj, oslovovali ho jménem a pak mu začali říkat tati. Zuzana od formálního oslovení přešla ihned k „tati“. Řekla, že to tati se seběhlo nějak rychle.

Z celkového rozhovoru se Zuzanou jsem měla dojem, že potřebuje říkat slovo tati. Je si vědoma, že má vlastního i nevlastního tátu. Vnímá odlišnosti mezi nimi.

Když jsme se Zuzanou rozebíraly příchod nevlastního otce, trochu jsme odbočily, když se Zuzana zmínila o rodinných problémech s nevlastní babičkou.

„V tý rodině jakože byly tak nějak prostě hádky. Jak z naší strany tak vlastně jakoby z tatkovy z jeho strany, že vadí, že mamce tatky, že mamce vadilo, že mu říkáme tati. Že maj dceru doma. To je ta Jana.“

U této případové studie lze vidět, že nevlastní otcovství nezakládá nutně automaticky další příbuzenství. Podle toho, co Zuzana vyprávěla, nevlastní babička nepřijala Zuzanu a ostatní jako nevlastní děti svého syna. Nevlastní babička nepřijímá, že Zuzana oslovuje jejího syna tati. Je toho názoru (podle sdělení Zuzany): *„že tati by se mělo říkat jenom vlastnímu tátovi“*.

Zajímalo mě tedy, jaká je atmosféra, když k nim přijde babička na návštěvu. Zuzana řekla, že se s ní moc nebaví a nijak ji neoslovuje. Ze slušnosti ji pozdraví, aby nebyla nařčena, že nepozdravila. Zajímalo mě názor tatínka.

„Já mu to jakoby už ani vlastně neříkám, že se s nama nebaví, protože já se nechcu zbytečně hádat jenom z toho důvodu, že neřekne ani dobrý den. Takže tohle mně je nějak jedno. Pro mě je hlavní, že mám teďkom nahrazenýho tátu. A to je....“

Z tohoto případu je jasné, že Zuzana je ráda za to, že si maminka našla konečně někoho dobrého pro sebe a někoho, kdo jí dokáže dopřát jako vlastní táta. Velice se mi líbí přístup Zuzany. I když přijde babička, která ji neuznává, chová se slušně a nedělá žádné problémy. Ví, že by to nejvíce ublížilo tatkově.

„Jenže, že jo já jsem to prostě nějak to slovo táta vlastně mně prostě chybělo a tak prostě tati jsem řík... začala říkat i skrz na to co si.. už jsme se jakože hodněkrát pohádali jakože s Janou, že jí to taky vadilo, že říkám tati, jakože říkám tatkově tati. Tak jsem prostě říkala, že.. já jsem svého tátu viděla naposledy myslím ve svých

jedenácti letech to bylo tak na pár hodin prostě nějak to nějak až když jsem byla malá, tak jsem ho viděla naposledy a že prostě mi to slovo táta chybí, takže ať se nezlobí, ale že tatkově nevádí, protože kdyby mu to vadilo, tak bych mu říkala třeba strejdo, ale že jsem si řekla, že si na to každé zvyknout bude muset, že prostě i když to bolí, takže si na to prostě musí zvyknout každé, protože to slovo táta je myslím nezbytný v tý rodině, protože jenom máma to chybí, když je táta, tak chybí máma.“

Z této výpovědi je jasné, že Zuzaně role otce v životě velmi chyběla. Proto se rychle přizpůsobila situaci, že si její matka našla nového partnera, a toho poté přijala jako otce. Přijala ho také díky jeho charakterovým vlastnostem. Zatímco Zuzana vnímala tuto novou situaci pozitivně, Janě (nevlastní sestře³) vadilo, že jejího otce oslovuje „tati“. U Jany se mohla projevit žárlivost vůči Zuzaně. Nebo strach, že se jí otec odcizí a bude mít raději Zuzanu. Z výpovědi Zuzany lze vidět, že ví, co je v rodině důležité. Vnímá, že bez jednoho rodiče to není rodina.

Pro srovnání Zuzaniny případové studie jsem využila informace z výzkumu s názvem „It’s What’s Normal for Me“: Children’s Experiences of Growing Up in a Continuously Single-Parent Household“. Výzkumný soubor byl o velikosti 38 dětí a adolescentů ve věku 7-17 let. Kritéria pro výběr souboru byla ta, že buď ve společné domácnosti žádný druhý rodič nikdy nežil, nebo druhý rodič (otec) opustil domácnost nejpozději ve věku 2,5 let dítěte.

Z odpovědí respondentů žijících s jedním rodičem bylo zjištěno, že soužití v rodině pouze s jedním rodičem vnímají jako něco, co je pro ně normální. Mnohé z dětí navíc srovnávaly svou situaci se situací dětí, které zažily nedávný rozchod rodičů, a svou situaci vzhledem k jejich vnímaly jako příznivější, protože nebyly vystaveny hádkám ani odchodu jednoho z rodičů. U dětí, které měly kontakt s rodičem žijícím odděleně, byly zjištěny omezené zdroje, jak ekonomické (málo peněz) tak interpersonální (prázdný dům, hodně stresu pro matky, nutnost dlouho pracovat mimo domov, nedostatek emoční podpory pro matku).

Co se týče dětí, které mají kontakt s rodičem žijícím odděleně, bylo zjištěno, jak vnímají potenciální nový vztah svého matky/otce, resp. Možnost příchodu nového partnera do domácnosti. Nová partnerka otce nebyla vnímána tak, že by ovlivnila jejich život. Nejspíše z toho důvodu, že otcové žijí v jiné domácnosti než děti. Zatímco

---

³ Dceři Zuzanina nevlastního otce z jeho předchozího vztahu.

mnohem bezprostřednější dopad na děti by měl nový vztah matky. V této oblasti byla zjištěna následující podtémata: jednak ohrožení výlučnosti vztahu mezi matkou a dítětem – děti příchod nového partnera matky vnímaly spíše negativně. Především kvůli obavě z vlastního vymizení z rodiny. Starší děti vnímaly příchod nevlastního partnera pozitivně v tom, že by jim nový partner mohl ulehčit v pocitu odpovědnosti za matku. Dítě by získalo více autonomie a matka by byla šťastnější. Dále si děti dokázaly představit zisk v oblasti zdrojů – finanční, emoční. (Nixon, Greene, Hogan, 2013)

Zuzana patří do skupiny dětí, které zažily rozchod svých rodičů. Když si matka našla partnera, jehož chování bylo velmi patologické, Zuzana ho nepřijala. Nepřijala ho hlavně z toho důvodu, že se choval špatně k její matce. Kvůli tomu, že Zuzana byla vystavena i tomuto modelu rodiny, oceňuje, že nyní má matku kvalitního partnera. Několikrát se zmínila, že chce dobro pro mamku. Z její výpovědi vyplynulo, že tomu tak je. Současně její biologický otec nijak zvlášť nevyhledává kontakt s ní, proto tu není vztahová konkurence vzhledem k nevlastnímu otci.

Příchod nevlastního otce „taťky“ Zuzana akceptovala. Její vnímání příchodu nevlastního otce je shodné jako vnímání dětí, které příchod přijaly pozitivně. Hlavně v tom, že Zuzana vidí, že se stará o její matku, o ni a sourozence, podílí se na jejich výchově a snaží se zabezpečit rodinu. Jak Zuzana sama řekla, „prostě to, co dělá pravý táta.“ Díky tomu, že ho přijala pozitivně, získala, co chtěla. Potřebuje mít v rodině tátu.

7.3.2 Nevlastní otec jako partner matky

Další repertoár otcovské role, který jsem identifikovala u Zuzany, je nevlastní otec jako partner matky. Tento repertoár jsem u Zuzany identifikovala díky jejím výpovědím, ze kterých vyplývá, že ona nejdříve přijímá nového nevlastního otce jako partnera matky a pak jako tátu.

Na úvod jsem se Zuzany zeptala, kdo v současnosti tvoří její rodinu.

„Tak mamka, mamka si našla přítele a jakože... místo taťky, protože je hodnej prostě jakože nahrazuje mi pravýho tátu, kterýho jsem jakože mám, ale nežije s náma, protože pořád někde jezdí s kamionama, nemá čas. A sourozenci.“

Už v první odpovědi Zuzana našeho rozhovoru použila označení nevlastního otce jako partnera matky. Lze vidět, že Zuzana ho ihned pozitivně hodnotí. Matka Zuzany měla po rozvodu s otcem Zuzany ještě jednoho přítele.

„Tak to že se jakoby pořád hádali tak mamka měla ještě jednoho přítele a oni by se pořád jakoby hádali a on vlastně pil alkohol jakoby kouřil myslím a mamce se to jakoby no jakoby prostě se jí to vůbec nelíbilo, protože přišel domů a mamka si myslela, že přišel z práce. On prej přišel z hospody, tak pak mamku začal mlátit. Te prej tady pak jakože měla myslím někdy modřiny a jakože já jsem to tak nepoznala, protože jsem byla malá. Jsem myslím chodila do 3. třídy nebo nějak tak. Takže mně vadilo, že jsem měla prostě táty, kterej je hodně přísněj. Jako tak, protože žádná volnost nic a že se zajímá jenom o mamku a nezajímá se o nás.“

Z této odpovědi lze vyčíst, že když přijde nový partner matky, je kódovaný jako táta, avšak nejdříve jako partner matky. Tzn., že Zuzana se nebrání tomuto oslovení. Když jsme se Zuzanou postupně přecházely od tématu „biologický táta“ k „novému partnerovi matky“, zajímalo mě ještě, zda Zuzana aktuální situaci vnímá jako lepší. Lepší ve smyslu, že nový partner matky se nechová patologicky, zajímá se o ni, její sourozence a jejich matku.

„No tak, že jo já předtím než jsem... já jsem byla prostě jako malá, takže jsem tomu jakože nějak nerozuměla, ale vyhovuje mi spíš tady to, protože vlastně já bych chtěla dobro pro mamku, protože ta toho má, že jo taky docela hodně a ona má vlastně problémy jako se žádama zdravotní. Takže bych chtěla dobro spíš hlavně pro ňu.“

Z této výpovědi je jasné, že Zuzaně záleží na tom, aby matka byla šťastná. Když měla matka posledního partnera, který měl již zmíněné patologické chování, Zuzana byla větší a viděla, že s ním jako členem rodiny, to nefunguje. Zuzana si uvědomovala, že tento partner matce ubližoval a proto chce pro ni už jen dobro. Zuzana to také vnímá z toho důvodu, že současný partner matky se podílí na společné výchově a snaží se zajistit řádnou péči všem dětem.

O prvním setkání s nevlastním otcem Zuzana řekla:

„Ehmm. První setkání bylo, když jsme bydleli v P [název vesnice] a mamka, že přijel nějaký pán tatka. Nějaký pán tam přijel a že si jde jakože popovídat s mamkou. Myslím, že se seznámili na skypu myslím nebo nějak tak a prostě mamka si s ním začala povídat a já jsem jakože ani nijak nereagovala na to, že má mamka nějakýho kamaráda nebo přítele nebo... jakože nějak mi to bylo jedno, ale prostě pro mě je hlavní to, aby se

vlastně mamka měla dobře. Aby jakože něco hlavně pro ni, protože že jo já mám ještě celý život před sebou. Takže spíš teďkom plus pro mamku.“

Přijetí nového partnera je proces, který může trvat nějakou dobu po vyhodnocení dopadů ukončení vztahu a přínosů vztahu nového. Dá se říct, že Zuzana na základě zkušenosti se svým biologickým otcem a výše zmiňovaným partnerem matky, dokáže ocenit současného nevlastního otce jako partnera matky. Čehož by si (jak lze usuzovat z kontextu) kdyby s ním vyrůstala od začátku, nevyšla. Nejspíše by tolik nedokázala ocenit, nakolik je důležité, aby matka měla kvalitního partnera. Podstatné je, že chtěla dobro pro mamku, a proto opět prvotní identifikace nevlastního otce jako partnera matky.

7.3.3 Nevlastní otec jako partner v aktivitě

Rodičovská výchova je nezbytnou součástí života dítěte. Rodiče se podílejí nejen na vytváření životních hodnot svého potomka, ale také mu jsou příkladem, pomáhají mu ve školních povinnostech atd. Měli by se svými dětmi trávit společné chvíle. Na trávení Zuzanina volného času se také podílí její nevlastní otec. Proto dalším repertoárem nevlastního otce je partner v aktivitě.

Poté co jsme se se Zuzanou bavily o jejím nevlastním tatkoví, o tom, jak se poznali, jsem se doptávala na jejich společný volný čas.

„No dneska jsme chtěli jít na Kinderwelt. Prostě se podívat na různé atrakce, co tam jsou. Jinak jakože my spolu podnikáme jako všechny výlety co to tak podnikáme vlastně všichni spolu. Teďkom na prázdniny plánujeme, že by jsme jeli na dovolenou do Jeseníků nebo někam no prostě na nějakou chatu na týden odpočinout si od práce a my zase odreagovat od jakože na nějaký prostředí, užít si prázdniny.“

Snad každý rodič někdy zažil situaci, kdy měl tolik vlastních pracovních povinností, že sotva našel chvíli, kterou by mohl trávit se svými dětmi. Když jsem přijela k Zuzaně domů, uviděla jsem, kolik mají zvířat. Když jsem se ptala, kdo se o všechna zvířata stará, tak mi Zuzana odpověděla, že nejvíc tatka. Tatka pracuje jako dělník v agrodružstvu a k tomu si ještě brigádně přivydělává jako zedník. První, co mě napadlo, bylo, že mu na volný čas s dětmi, moc času nezbyvá. Z toho, co Zuzana vyprávěla, se jeví, že to tak vůbec není. Jak se již Zuzana zmiňovala o společných dovolených, tak co mají ještě nejraději s tatkou, je hokej.

„Já jsem vlastně ze začátku taky, že jezdila na hokeje a já jsem pak teda řekla, no že půjdu taky. Tak vzal nás všechny. Mamku a sourozence všechny a mamce se to nelíbilo a mně se ten hokej začal líbit a mamce se hokej nelíbí, ale mně jo už jenom z toho důvodu, že jsem poznala, jakože tady toho taťky. Takže já jsem vlastně hokej začala mít ráda jakože ne kvůli němu, ale že jsem si na něj zvykla. Ted bych asi bez toho jinak nepřežila.“

Hokej je jednou z věcí, ve kterých si Zuzana s taťkou rozumí. Také se zmínila o tom, že ji mamka nechce někde pustit na hokej a taťka ano, protože ho má rád. Volnou chvíli na trávení volného času s dětmi by si měl najít každý rodič. Jedním z důležitých úspěchů trávení volného času otce, popř. nevlastního otce s dětmi utužuje rodinné vztahy. Myslím si, že i kvůli tomu si Zuzana s taťkou našli k sobě společnou cestu.

7.3.4 Nevlastní otec jako držitel autority

Jako jedním z důležitých repertoárů otcovské role u nevlastního otce Zuzany jsem odhalila otce jako držitele autority. Zuzana má dva vlastní a dva nevlastní sourozence. Společně bydlí ve větším rodinném domě na vesnici a chovají spoustu zvířat. S ohledem na potřebu zvládnání všech domácích povinností, vytvořil taťka harmonogram domácích prací. Činnosti jsou rozděleny mezi všechny děti.

„Taťka má tam vlastně napsanej harmonogram, takže podle toho máme něco jakože na práci.“

S názory, rozhodnutím a jednáním autorit nemusí dospívající bezvýhradně souhlasit. Navíc, když se jedná o nevlastního rodiče. Díky tomu, že si Zuzana s otcem vytvořili dobrý vztah, nemá problém neuznávat ho jako autoritu. Důkaz toho, že ho Zuzana přijímá jako autoritu je ten, že přijímá úkoly, které jí přidělí. S tím souvisela další otázka na Zuzanu v rozhovoru, jestli chce po ní taťka doma nějaké úkoly.

„Jo to určitě, protože že jo tady je velkej barák. Je toho docela dost. A ještě dva koně. Takže se musím starat o koně.“

Matka implicitně delegovala část odpovědnosti na svého partnera. Nadřazenost autority Zuzana uznává. Sama zhodnotila, že její taťka si ji zaslouží. Zuzana ho akceptuje jako rovnocenného partnera.

Ptala jsem se Zuzany, jestli měla s tatškou nějaký konflikt. Řekla, že ne. Její tatka je prý takový, že ty hádky hned řeší. Skoro nikdy se spolu nepohádají.

„No my si prostě vyříkáme si to spolu, protože že jo, kdyby to řekla mamka tak se to dozvěděl taky tak, že jo... Takže na rovinu.“

Zuzana se s tatškou nerada hádá. Proto, když se schyluje k této situaci, snaží se si to vyříkat. Zuzana se svým otce mluví přímo. Dle mého názoru je to další důvod, proč si tak skvěle rozumí.

Na závěr našeho rozhovoru jsem změnila téma a zeptala jsem se Zuzany, jaké uspořádání rodiny a způsob života by ji nejvíce vyhovoval.

„Hmm bydlet někde v centru města X, protože jsem se narodila ve městě. Takže jsem zvyklá na město. Jinak... Přála bych si být ukrutně bohatá, protože nene kvůli tomu prostě, abych změnila jakoby tendle barák, protože tady dlouho nikdo nebydlel a je to docela otrěsný tady v tomhle bydlet. Nějak prostě na tu přestavbu to nějak dát.“

Lze vidět, že Zuzaně žití na vesnici nevyhovuje. Je jí 14 let a vesnice jí nenabízí takové vyžití jako město, kam chodí na bowling nebo na kulečnick. Dříve žila ve městě, kde má více kamarádek, se kterými si rozumí.

Kdyby Zuzana uměla kouzlit...

„Kdybych mohla kouzlit... tak mamka ta prostě se vším se mnou souhlasí se vším. Měla bych všechno, co bych chtěla. Prostě takovej ten život, kterej mají většinou holky.“

Zuzana je ve věku, kdy se jí nelíbí, že jí rodiče něco zakazují. Ráda by chodila na diskotéky, ale řekla, že musí počkat do patnácti. Nechce dělat zbytečně problémy. Z výpovědi je zřejmé, že Zuzana postrádá větší materiální prostředky.

7.3.5 Nevlastní otec jako pečovatel

Poslední a zároveň podstatný repertoár otcovské role, který jsem identifikovala u Zuzany, je nevlastní otec jako pečovatel. Repertoár pečovatele silně ovlivňuje otcovství. Některé zahraniční výzkumy (Lupton, Barclay 1997; Modak, Pallazo 2002; Singly 2003) dokládají, že otcové se stále více podílejí na pečovatelských aktivitách. Otec jako pečovatel se podílí na každodenní údržbě dětí a domácnosti, dopravě do školy a ze

školy atd. Patří sem také rodičovské aktivity důležité pro fyzickou pohodu a zdraví dítěte, jako jsou např. návštěvy u lékaře. (Dudová, Hastrmanová, 2007, s. 27).

Když jsem se Zuzany zeptala, jestli má k ní taťka povinnosti, jako např. zda ji dopravuje do školy, pomáhá s učením, jde s ní k lékaři, odpověděla:

„On tam musí být se mnou. Já u doktorky nedokážu být sama. Naposledy jsme byli u doktorky, tak mě musela držet sestřička, musel mě držet taťka, mamka a bráchové a to bylo před rokem. Teďkom taky jsem byla nedávno byla tak před dvouma týdny jsem byla u doktorky a já prostě že no dobrý. Tak to mě nemusel nikdo držet. A prostě i tak. Taťka mě musel držet, protože já jsem úplně. Ne já nemám ráda injekce. To jsem byla na očkování. Já je nemám ráda prostě.“

Je evidentní, že taťka Zuzany má v jejím životě důležitou roli. Nevlastní otec se podílí také na přípravě Zuzany do školy. Otec jí pomáhá s učením daleko více než mamka. Hlavně s matematikou, ve které Zuzana špatně prospívá. Přítomnost taťky u doktora Zuzana vnímá také jako ochranu, bezpečí.

8 Jana: přítelkyně otce jako mamka

Níže uvedené kapitoly obsahují příběh Jany, která v současnosti žije v doplněné rodině. Přestože se Janina situace s příchodem nevlastní matky zlepšila, potýká se s problémy s babičkou, ze kterých neví, jak najít cestu ven.

8.1 Janin vztah a kontakt s biologickou matkou

Během rozhovoru s Janou o její matce, na mě Jana působila klidně a vyrovnaně. Jana je se svou matkou v pravidelném telefonickém kontaktu a někdy jdou spolu nakupovat.

Poté, co jsem se Jany zeptala, jestli je teď toto rodinné uspořádání pro ni lepší, odpověděla:

„Jo je to lepší o hodně, protože moje mamka, když jsem se narodila tak se vůbec o mě nezajímala a vyklopila mě z..., když jsem byla malá, tak mě vyklopila z kočárku.“

Zeptala jsem se, co bylo dál.

„Rozvedli se a tatka jí říkal, že mě ji jakože že že já s ňou nepůjdu a budu s tatkem. Mamka říkala, že jo, že mě jakože tatkově mě nechá.“

Na bližší informace o matce Jany jsem se nevyptávala. Je evidentní, že už od mala se matka o Janu příliš nezajímala. Jana zůstala v péči svého otce a společně bydleli u babičky. Janě nechyběl v životě ženský vzor, ale byla si vědoma, že ji nevychovává máma, ale babička.

8.2 Žena v pozici nevlastní matky – „mamka“ – Jany: repertoáry role

Otec Jany si našel novou partnerku matku Zuzany přes seznamovací agenturu. Před pěti lety navázali známost a poté si našli dům na vesnici, kde společně bydlí. Současná partnerka otce Janu neadoptovala. Z právního hlediska není považována za matku.

U Jany jsem identifikovala následující repertoáry mateřství, které se zdají z hlediska jejího vztahu k partnerce otce důležité: nevlastní matka jako máma, nevlastní matka jako partnerka v aktivitě, nevlastní matka jako autorita a nevlastní matka jako starší kamarádka.

8.2.1 Nevlastní matka jako „zatím“ máma a související potíže ve vztahu s babičkou

Když bylo Janě 10 let, otec si našel novou partnerku, matku Zuzany. Jana si se Zuzanou vytvořily velmi dobrý vztah. Na tuto odpověď jsem reagovala otázkou, proč si zrovna nejvíce rozumí se Zuzanou? Janina odpověď zněla.

„Protože je to jakoby moje vlastní sestra. Tak za ňou tak jakože... prostě ju tak počítám, že to je moje vlastní sestra, tak jsme nejlepší kámošky.“

Jana je o rok starší než Zuzana. Také díky tomu, že Zuzana s Janou jsou ve stejné věkové kategorii, si dobře rozumí. Když jsem navštívila jejich pokoj, zdi byly polepené plakáty se zpěváky a skupinami. Zatímco jsem se dívala, koho mají nalepeného na zdi, si skákaly do řeči a říkaly mi jména zpěváků a skupin. Poté se chystaly na diskotéku. Navzájem se nalíčily a vybraly, co si vzít za oblečení. Jde vidět, že Jana Zuzanu a naopak přijala bez problémů. Myslím si, že jejich rodiče mohou být rádi za to, jak si jejich děti skvěle rozumí.

Poté, co mi Jana vyprávěla o její biologické matce o vztahu mezi ní a Zuzanou, jsem se zeptala na novou přítelkyni jejího tatínka. Jak ji oslovuje.

„Tak říkám jí zatím mami, ale i když to není moje máma, tak ji tak říkám prostě.“

Důležitý repertoár u Jany jsem identifikovala nevládní matka jako máma. U Jany je evidentní, že i když s matkou nevyrostala, tak rozlišuje mezi matkou vlastní a nevládní. Vnímá také odlišnosti mezi nimi. Má vztah s oběma. S vlastní matkou udržuje pravidelný kontakt a s nevládní matkou žije. U této případové studie používám oslovení „mamka“, tak jak novou partnerku svého otce oslovuje Jana.

Zajímavé je ale ono „zatím“ („říkám jí zatím mami“). Výraz „zatím“ poněkud relativizuje nezpochybnitelnost takového oslovení. Je možné, že jde i o symetrické jednání s ohledem na to, že nevládní sestra Zuzana oslovuje Janina otce „tati“ (ač s tím, jak se Zuzana vyjádřila, Jana není zcela srozuměna). Nejistotě v označení a oslovování „mami“ je patrná i z následujícího výroku:

„Spíš taková hmmm jakože mám ju ráda, ale není to prostě moje vlastní máma. Není to biologická máma a máme je jenom jedna.“

Jana si je vědoma, že ji nevychovává vlastní matka. Tato odpověď může působit tak, že Jana není úplně ztotožněná s tím, že ji nevychovává vlastní matka. Je možné, že kdyby biologická matka chtěla vytvořit s Janou hlubší vztah, nebránila by se tomu.

Když se poprvé po odloučení Jana (tehdy jí bylo deset let) s nevlastní matkou uviděly, netušila, o koho se jedná. Začala s formálním oslovováním dobrý den, postupem času jí říkala ahoj a pak ji začala oslovovat mami.

Poté jsem se Jany zeptala, jak spolu s „mamkou“ vychází, odpověděla:

„Tak někdy jsme, jakože občas jsme se chytly, ale teďka už je to v pohodě.“

Jako každá dcera se s matkou dostane do konfliktu, hádky se nevyhnou ani Janě a její (nevlastní) mamce. Záleží na vymezení hranic, co si Jana k ní dovolí a naopak.

Jako dlouhodobý problém, se kterým se potýká Jana i Zuzana jsem identifikovala vztah babičky, matky otce k matce Zuzany a jejím sourozencům. O tom se zmínila také Jana, když jsem se jí zeptala na příčinu poslední hádky s mamkou.

„Protože má kecy na mou babičku. Babičku nemá moc ráda a pořád má na ňu nějaký kecy, že furt dělá rozdíly mezi mnou a Michalem a mezi jejíma dětma a tak. Babička je nemá ráda. Od té doby, co taťka se s ňou zdá, tak vůbec ne to.“

I když se Jana snaží, aby se vztahy mezi babičkou a mamkou zlepšily, nevede to k žádné změně. Babička k nim čím dál méně jezdí na návštěvy. Jana s Michalem jezdí za ní. Babička nepřijala jako svá „nevlastní“ vnoučata Zuzanu a její sourozence. Nejvíce lpí na Janě.

„Protože mě vychovala s taťkem od malička. Tak je na mě taková upjatá.“

Je zřejmé, že babička vnímá odchod svého syna k nové partnerce velmi negativně. O Janu se od mala starala babička, a proto ji nejvíce preferuje. Odchod syna s dětmi mohla babička vnímat jako nenávratnou investici. Je možné, že kvůli tomu, babička nemůže přijmout novou partnerku svého syna ani její děti.

8.2.2 Nevlastní matka jako partnerka v aktivitě

Další významný repertoár mateřské role, který jsem identifikovala u Jany, je nevlastní matka jako partnerka v aktivitě. Trávení volného času s rodiči je důležité.

Zvláště když se jedná o nevlastního rodiče, které se s dítětem prostřednictvím společných volnočasových aktivit seznamuje.

Když jsem se zeptala Jany, jak s mamkou tráví volný čas, odpověděla:

„Jo když jsou peníze, tak třeba jedeme do města.“

Společné nákupy oblečení, drogerie a jiných věcí je typická činnost, kterou uskutečňuje matka s dcerou. Trávení volného času poskytuje prostor pro otevřenou komunikaci, lepší poznání druhého a k upevnění rodinných vztahů. Někdy také Jana se svými rodiči a ostatními sourozenci navštíví „dětský svět“ anebo jedou na dovolenou.

8.2.3 Nevlastní matka jako autorita

Jedním z důležitých repertoárů nevlastního mateřství u Jany, je nevlastní matka jako autorita. Ve výchově má autorita důležité místo. Zvláště vytvoření autority u nevlastního rodiče je obtížné. Dítě ho může přijmout jako narušitele vztahu a vůbec ho nebude akceptovat. Když jsem se Jany zeptala, zda jí nová partnerka otce nahrazuje mamku, a pokud ano, v čem, odpověděla:

„Jo, že pomáhá tatkově mě vychovávat a tak.“

Anebo ho přijme jako Jana, která novou partnerku vnímá jako mamku a přijímá její přirozenou autoritu. Jana je s touto situací spokojená a nic by na tom neměnila. Jana rovněž přijímá úkoly, o které ji matka požádá.

„Jo jo, že vždycky ať jdu žehlit hodinu. Tak se mi úplně nechce a pak teda jdu a udělám to.“

Jana přijímá svoji nevlastní matku jako autoritu. Přijímá, že je statusově výše. Jak už se zmiňovala Zuzana o sestaveném harmonogramu, dodržuje ho také Jana. Otec Jany má dvě zaměstnání. Kontrolu dodržování harmonogramu má na starosti mamka. Otec na ni delegoval část rodičovské zodpovědnosti a Jana to přijímá.

8.2.4 Nevlastní matka jako starší kamarádka

Poslední důležitý repertoár je nevlastní matka jako starší kamarádka. Když dítěti vstoupí do života nevlastní rodič, trvá dlouhou dobu a ne vždy k tomu dojde, že se vytvoří vztah „otec/matka“ k dítěti. Při vytváření vztahu nevlastního rodiče s dítětem partnerky/partnera mnohdy nejdříve vzniká vztah přátelství.

„Tak je s ňou sranda. Občas mi něco koupí. Tak třeba v kuchyni povídáme si a pak se začneme smát a nevíme čemu a tak.“

Také Jana s mamkou si mezi sebou vytvořili přátelský vztah. Jana se zmínila o neshodách, které má se svými kamarádkami. S řešením jejich problémů jí pomáhá rovněž mamka.

„Jo. Třeba mám kamarádky a ty mě třeba někdy podrazijou. Tak mi říká ať s nima nekamarádím a tak.“

I když se způsob pomoci matky Janě nejeví jako nejpříznivější, dává tím nevlastní matka najevo zájem o ni. Snaží se jí pomoci a Jana ví, že se jí může svěřit. Mamka se snaží Janě přiblížit. Existuje mezi nimi citové pouto a nevlastní matka se staví do role kamarádky. Mamka Janu podporuje v učení, aby to někam „dotáhla“. Když jsem se, ale Jany zeptala, jestli se s ní mamka učí, odpověděla:

„Ne-e. Já se taky neučím.“

Ke vztahu přátelství mezi matkou a dcerou patří také negativní věci. Sváry mezi matkou a dcerou. Jana mi sdělila, že se nejvíce dostanou do sporu, když chtějí odvézt na diskotéku. Mamka jí odpoví, že nemá čas.

8.3 Nová osoba na pozici rodiče jako potenciální zdroj vztahových obtíží v širším příbuzenstvu

S ohledem na výpovědi Zuzany a Jany jsem se rozhodla vytvořit následující podkapitulu, která obsahuje konflikty s babičkou, matky otce. Ačkoliv se nejedná o repertoár role, považuji za důležité problémovou situaci spojenou s přítomností nevlastní matky zmínit.

Když jsem se Jany zeptala, jestli spolu měly i jiný konflikt, zmínila se opět o babičce.

„Měla na babičku strašný kecý, že proč ju pomlouvá pořád. Tak jsem se s ňou chytla.“

Zeptala jsem se Jany, jestli se s někým poradila o zlepšení situace. Jelikož se Jana nesvěřila např. paní učitelce ve škole, která by ji eventuálně odkázala na

odborníka, nechala si to pro sebe. Poradila se pouze s taťkou. Svěřila se mu, že ji rozčiluje chování mamky, a že tu s ní nebude bydlet, pokud bude pořád mluvit špatně o babičce. Taťka odpověděl, že to chápe. Ať to Jana vydrží do konce školního roku a může jít bydlet k babičce. Rovněž se snažila promluvit s babičkou. Babička si stále stojí za svým názorem, ale situace už se trochu uklidnila, řekla Jana.

Jana se dostala do takové situace, u které si neví rady. U rodičů má volnost, kterou by u babičky neměla. Babičce ublížila tím, že se odstěhovala. Když řekla otci, že by chtěla jít bydlet k babičce, tvářil se sklesle.

Na závěr jsme se zeptala Jany, jak by si představovala život své rodiny, aby to bylo pro všechny nejlepší.

„Tak chtěla bych nověj barák a aby mamka byla hodná, jakože hodnější než je ted' a taťka úplně to samý. Taky babička. Aby měla pořádněj mozek, aby se zamyslela.“

Avšak další důvodem, proč babička nepřijala novou partnerku svého syna, může být dle Janiny odpovědi, na mou otázku, jestli je nějaká překážka, která brání její představě o lepším životě své rodiny.

„Ano. A ona [Janina nevlastní matka] napsala, že prostě jsme cigáni, že smrdíme a od té doby babička ju začala prostě nenávidět a pak se jí omluvila, ale babička to prostě pořád měla v sobě a nechce s ní dobře vycházet.“

Co vedlo matku Zuzany k tomuto vyjádření, jsem se nedoptávala. Jednalo se o skutek, který se stal ještě před tím, než Janin otec a Zuzanina matka navázali pevný partnerský vztah.

Z výše popsaného lze vyčíst, že Janu nejvíce trápí situace s babičkou. To je důvodem toho, že neví, s kým by chtěla bydlet. Je si vědoma, že babičce ublížilo, když se odstěhovala. Na druhou stranu Jana získala nejen matku, která se o ní stará, ale i nevlastní sourozence.

9 Závěr

Není pochyb o tom, že rozvodovost je v současnosti vysoká a vzniká čím dál více doplněných rodin. Což pro současnou společnost nepředstavuje nic neobvyklého. V dnešní době je takřka samozřejmostí, že dítě je většinou svěřeno do péče matky, která si poté najde nového partnera a dítě získává nevlastního rodiče. Nesmí se však zapomenout na situace, kdy je dítě svěřeno do péče otce a také on si najde novou partnerku. Příchod nového člena do rodinného systému představuje vždy určitý zásah do jeho fungování a přináší sebou různorodé změny, které mohou být vnímány jak negativně, tak pozitivně.

Role nevlastního otce má mnohé společného s rolí otce vlastního, nicméně vykazuje základní rozdílnost. Nevlastní otec není s potomkem spojen biologickým poutem, a proto představuje výkon jeho role něco, co není automatické (zejména ve věci autority), ale něco, co se musí budovat. Jeho pozice v rodině a možnost vykonávat roli otce/matky je pak často ztížená, je-li dítě, vůči kterému svoji roli realizuje ve věku, kdy celou situaci silně vnímá a emocionálně prožívá. Příchod nevlastního rodiče přináší s sebou negativní, ale i pozitivní věci. Přináší s sebou určité výhody (něco umí, něčím imponuje). Tyto poznatky byly taky zjištěny z výzkumu "It's What's Normal for Me": Children's Experiences of Growing Up in a Continuously Single-Parent Household. Nevlastní rodič by měl také do rodiny vstupovat jako přítel a rádce. Měl by se snažit získat si respekt dětí a zvyšovat u nich svoji přirozenou autoritu. Což se podařilo všem nevlastním rodičům, které jsou součástí případových studií.

Cílem této práce bylo zjistit, jakou roli má nevlastní rodič z pohledu dítěte. S použitím odborné literatury jsem objasnila význam rodiny a rodičovské role. Dále jsem se zabývala repertoáry otcovství, které jsou relevantní z hlediska této práce (přijala jsem je jako koncept pro analýzu vlastního výzkumu), a osamělým rodičovstvím. V závěru konceptuální části se věnuji neúplnosti rodiny, jejím příčinám a doplnění rodiny. Z daných konceptů pak vycházel vlastní výzkum učiněný formou kvalitativních případových studií. Analyzovala jsem zkušenost dětí mladšího adolescentního věku s nevlastním rodičem, přičemž rodinná situace těchto dětí byla od počátku problematická, nejednalo se o pouhý rozpad původní rodiny a příchod nového, „nevlastního“ rodiče. Vybrané děti byly kontaktovány s pomocí OSPOD, který jejich situaci řešil i z jiných důvodů, než byl rozpad rodičovských párů (kupř. závislost rodičů na návykových látkách). Kontextualizujícími prameny pro výzkum u dětí samotných

(formou rozhovoru) mi byly i spisy OSPOD a dále základní údaje předané biologickým rodičem žijícím s dítětem.

Podle stanovených kritérií byly vybrány tři děti ve věku od 10 do 15 let. Karolíně a Zuzaně vstoupil do života nevlastní otec. Janě vstoupila do života nevlastní matka. Následující text je zaměřen na srovnání stejnorodých popř. odlišných znaků případových studií.

V úvodu každé případové studie byl popsán kontakt dítěte a biologického rodiče žijící odděleně. Ukazuje se, že kontakt a povaha kontaktu s biologickým rodičem alespoň částečně ovlivňuje vztah dítěte a příchozího nevlastního rodiče. Karolína, Zuzana a Jana jsou v kontaktu se svým biologickým rodičem, avšak frekvence kontaktu u jednotlivých dětí se liší. Společným rysem pro Karolínu a Zuzanu je nezájem biologického otce už od jejich dětství. Jsou s ním také nejméně v kontaktu, otec sám kontakt nikdy neinicuje. Matka Jany se jí vzdala, když byla malá a přenechala ji v péči otce. Avšak v současnosti jsou spolu v poměrně častém kontaktu, který je ovšem omezen na banální společné aktivity (nakupování), nepřilíš zásadní pro rodičovskou roli.

U jednotlivých případových studií byly identifikovány rozdílné repertoáry otcovství/mateřství. Pro všechny je shodný repertoár nevlastního otce/matky jako partnera v aktivitě. Ukazuje se jako důležité, aby každý (nevlastní) rodič trávil volný čas se svým dítětem. Zvláště pro nevlastního rodiče je to možnost, jak si s dítětem svého partnera/ky k sobě najít cestu. To se podařilo všem vybraným dětem a jejich nevlastním rodičům. Dalším shodným repertoárem je nevlastní rodič jako autorita. Uznaná autorita je jistým testem nevlastního rodičovství – uznání autority naznačuje přijetí partnera matky/partnerky otce na rodičovskou pozici. Obecně se dítě v rodině učí podřizovat autoritě, ctít hodnoty, normy a požadavky rodičů. Učí se tak úctě k rodičům. Naopak rodiče ve své roli respektují postavení a práci dítěte, čímž se u dítěte vytváří sebeúcta a pocitování rovnosti vztahů. Situace je obzvláště náročná pokud se jedná o nevlastního rodiče. Z výše popsaných případových studií lze vyčíst, že k vytvoření a přijetí autority došlo u všech tří dětí.

Repertoár nevlastního otce jako partnera matky byl identifikován u Karolíny a Zuzany. U Karolíny byl identifikován z důvodu toho, že ona s kategorií otce není ztotožněna. Je si vědoma problému, se kterými se dříve potýkala její rodina. Otec nebyl součástí Karolínina života a ona si k roli otce nevytvořila žádný vztah. Výběr partnera ponechala na matce a přijala ho jako strejdu. Oproti tomu Zuzana prvotně identifikuje

nového nevlastního rodiče jako partnera matky a později jako tátu. Také Zuzana ponechala výběr partnera na matce, ale několikrát zmínila, že chce hlavně dobro pro mamku.

Zuzana a Jana přijaly nového nevlastního rodiče jako tátu/mámu. Obě vnímají odlišnosti mezi vlastním a nevlastním rodičem. Současnou situaci shledávají pozitivní. Zuzana je více ztotožněna s rolí nevlastního otce v jejím životě. I přesto, že Jana udržuje pravidelný kontakt se svou matkou, přijímá nevlastní matku, ale je si vědoma, že ji nevychovává biologická matka.

U Karolíny jako jedině byl identifikován nevlastní rodič jako aktivní člen v domácnosti. Toto se ovšem nedá vyloučit ani u ostatních případových studií. Avšak jediná Karolína se zmínila, že se strejda podílí na chodu domácnosti. Další repertoár – nevlastní rodič jako odpovědný za pomoc při přípravě do školy – vyšel u Karolíny. Z jejích výpovědí lze vidět, že škola je pro Karolínu důležitá. Na strejdu byla matkou z části delegována rodičovská odpovědnost a on se také podílí na Karolínině přípravě do školy. Posledním repertoárem otcovství u nevlastního otce Karolíny je vychovatel. Mimo to, že se strejda podílí na chodu a fungování, zasluhuje se také o dobrou přípravu Karolíny do školy. Jelikož má strejda přístup k nahlédnutí do elektronické žákovské knížky, vidí špatné, ale i dobré známky Karolíny. Za špatnou známku Karolína přijímá strejdův zákaz, nesmí na počítač a učí se spolu. Také v tomto případě roste jeho přirozená autorita.

Poslední repertoár identifikovaný u Zuzany je pečovatel. Jelikož Zuzana se svým tatškou tráví každý den, podílí se on na aktivitách spojené s péčí o ni. Zuzana zmínila návštěvy lékaře, u které musí být její tatka.

U Jany posledním repertoárem mateřství je nevlastní matka jako starší kamarádka. Je důležité, aby matka nebyla pouze vzorem autority, výchovy atd., ale také oporou a porozuměním. Pro Janu je důležité, že ví, že se může své mamce svěřit a pomůže jí s vyřešením problémů. Ukazuje se také onen aspekt mateřské role – orientovat dítě ve vztazích s konkrétními osobami.

Nedá se říct, že by repertoáry identifikované u případové studie Karolíny nebyly také součástí repertoárů otcovství/mateřství u Zuzany a Jany. Dle mého názoru mají výše uvedené repertoáry pro jednotlivé děti nejdůležitější význam.

Tři případové studie vypověděly o životech dětí, kterým vstoupil do života nevlastní rodič. Příchod nevlastního rodiče může nabourávat vztah dítěte a rodiče, se kterým žije, ale záleží pouze na dítěti, jaký vztah si k nevlastnímu rodiči vytvoří.

Z případových studií lze vidět, že i když nevlastní rodič je součástí rodinného systému, nemusí nutně zastávat roli otce/matky a dítě ho tak nemusí ani oslovovat. U všech tří dětí byl příchod nevlastního rodiče vnímán jako zisk v oblasti emocionálních zdrojů. Obzvláště, když dříve existovaly problémy, se kterými se rodina potýkala. Dle mého názoru to může ulehčit přijetí nevlastního rodiče.

Radka Dudová ve své knize *Otcovství po rozchodu rodičovského páru* vyzdvihla důležité repertoáry otcovství, které jsou součástí rodičovské role. Některé z těchto repertoárů byly identifikovány u případových studií. Navíc byly identifikovány i jiné repertoáry otcovství/mateřství, které se zdály z hlediska výpovědí jednotlivých dětí důležité.

Diplomová práce by mohla sloužit jako pomoc pro sociální pracovníky např. OSPODU či jiných pomáhajících institucí, které se na spolupráci s rodinou podílejí. Hlavně proto, jestliže by vznikaly konflikty spojené s přítomností nevlastního rodiče. S tím související následující výzkum, který by se hlouběji zaměřil na problémovou situaci v rodině.

10 Literatura a prameny

LITERATURA

1. Coltrane S., Collins R. (2001). *Sociology of marriage and the family*. Belmont: Wadsworth/Thomson Learning.
2. Damborská, M., Koch, J. (1966). *Psychologie a pedagogika dítěte*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
3. Dudová, R. (2006). Rozporuplné diskurzy otcovství. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. č. 2, s. 6-10. Dostupné také z:
http://www.genderonline.cz/uploads/d09dfdc108a117657cc76f21a211a233083ff6f_rozporuplne-diskursy-otcovstvi.pdf
4. Dudová, R., Hastrmanová, Š. (2007). *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
5. Dudová, R. (2008). *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
6. Dytrych, Z., Matějček, Z. (1994). *Děti, rodina a stres*. Praha: Ministerstvo zdravotnictví ČR a Psychiatrické centrum Praha
7. Dytrych, Z., Matějček, Z. (1999). *Nevlastní rodiče a nevlastní děti*. Praha: Grada Publishing, spol. s.r.o.
8. Giddens, A., (1991). *Modernity and Self-Identity: self and identity in the late modern age*. Cambridge: Polity.
9. Gjuričová, Š., Kubička, J. (2009). *Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy*. Praha: Grada Publishing a.s.
10. Gulová, L., Šíp, R. (2013). *Výzkumné metody v pedagogické praxi*. Praha: Grada Publishing, a.s.
11. Hartl, P. (1993). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
12. Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
13. Holá, L. (2011). *Mediace v teorii a praxi*. Praha: Grada Publishing a.s.
14. Cheal, D. (2002). *Sociology of family life*. Basingstoke: Palgrave.
15. Chorvát, F. (1986). *Byť dobrým otcem – povinnost, či túžba*. Martin: Osveta.
16. Kapr, J. (1984). *Nastávající otec*. Praha: Mladá fronta.
17. Kovařík, J., Šmolka P. (1996). *Současná rodina: problémy – konstanty – proměny – naděje*. Praha: Hestia.

18. Kozlová, L., Tomanová, N. (2005). Dobrovolné mateřství bez partnera. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. č. 1, s. 31-35. Dostupné také z:
http://www.genderonline.cz/uploads/6ceebe023e7674dccb3431a0565d97230f5b380b_dobrovolne-materstvi-bez-partnera.pdf
19. Marhounová, J. (1988). *Od osamění k nové rodině*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n.p.
20. Márová, Z., Matějček, Z., Radvanová, S. (1975). *Výchova dětí v neúplné rodině*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
21. Maříková, H. (1999). *Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé*. Praha: Sociologický ústav.
22. Matějček, Z. (1992). *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
23. Matějček, Z. (1994). *O rodině, vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál.
24. Matějček, Z. (1986). *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum, zdravotnické nakladatelství, n.p.
25. Matoušek, O. (1993). *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství.
26. Mucchielli, L. (2001). „Monoparentaliteit, divorce et délinquance juvénile: une liaison empiriquement contestable“. *Déviance et société* 2: 209 – 228.
27. Možný, I. (2006). *Rodina a společnost*. Praha: SLON.
28. Nixon, E., Greene, S., Hogan, D. (2013). It's What's Normal for Me“: Children's Experiences of Growing Up in a Continuously Single-Parent Household. *Journal of Family Issues*. XX(X):1-19.
29. Novák, T. (2012). *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. Praha: Grada Publishing, a.s.
30. Poupětová, Š. (2009). *Netrapte se po rozvodu*. Praha. Grada Publishing, a.s.
31. Prekop, J. (2001). *Jak být dobrým rodičem: krůpěje výchovných moudrostí*. Praha: Grada Publishing, a.s.
32. Průcha, J., Mareš, J., Walterová, E. (1995). *Pedagogický slovník*. Praha: Portál.
33. Singly, F. (1999). *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, s.r.o.
34. Singly, F. (2009). Mít vlastní pokoj. Ke vztahu mezi prostorem a osobní identitou. *Sociální studia*. č. 4, s. 13-22. Dostupné také z:
<http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/100310092323.pdf>

35. Strauss, A., Corbinová, J. (1990). *Základy kvalitativního výzkumu*. Boskovice: Albert.
36. Špaňhelová, I. (2010). *Dítě a rozvod rodičů*. Praha: Grada Publishing, a.s.
37. Špatenková, N. a kol. (2004). *Krize: psychologický a sociologický fenomén*. Praha: Grada Publishing.
38. Švaříček, R., Šed'ová, K. a kol. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: pravidla hry*. Praha: Portál.
39. Vohlídalová, M., Maříková, H. (2011). Rozpady kohabitací, rozvody manželství: jiné a/nebo stejné sociální fenomény?! *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. č. 2, s. 3-15. Dostupné také z:
http://www.genderonline.cz/uploads/c7021d6bbacbbd16b8636d881d0f4d215611f37d_rozpady-kohabitaci-rozvody-manzelstvi.pdf
40. White, L. K., Booth, A. (1985). The quality and stability of remarriages: The role of stepchildren. *American Sociological Review*, vol. 50., s. 689. Dostupné také z:
<http://www.jstor.org/discover/10.2307/2095382?uid=3737856&uid=2&uid=4&sid=21103582023261>

PRAMENY

1. Bobelová Alexandra (2012). Role otce ve výchově [online]. Dostupné 3. 12. 2013 z <http://www.eblo.cz/news/role-otce-ve-vychove/>
2. Ryšánková Magdalena (2002). Děti, rodiče a rozvody [online]. Dostupné 3. 2. 2014 z <http://www.rodina.cz/clanek2859.htm>

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá zjištěním, jakou roli má nevlastní rodič z pohledu dítěte. Konceptuální část objasňuje význam rodiny, rodičovské role a osamělého rodičovství. Poté jsou popsány příčiny neúplnosti rodiny a následný vznik doplněné rodiny. Závěr konceptuální části je věnován příchodu nevlastního rodiče. Výzkumná část představuje případové studie tří dětí ve věku mladší adolescence, kterým vstoupil do života nevlastní rodič. Byly identifikovány repertoáry nevlastního otcovství a nevlastního mateřství u jednotlivých případových studií. Jsou jimi především: nevlastní otec jako partner matky, nevlastní otec jako partner v aktivitě, nevlastní otec jako autorita, nevlastní matka jako autorita.

Klíčová slova: rodina, repertoáry otcovství, rozchod/rozvod biologických rodičů, nevlastní rodič

Summary

The aim of this master's thesis is to find out the importance of a stepparent role from the child's perspective. The theoretical part explains the significance of family, parental role and lone parenthood. This part further describes the causes of single parenthood and the subsequent formation of supplemented family. The end of this part is dedicated to the arrival of a stepparent into the family. The practical part presents case studies of three children in their teens to whom the stepparent came to life. Moreover, the functions of fatherhood as well as motherhood are identified in these case studies and these are mainly: a stepfather as the partner of a mother, a stepfather as the partner in the activity, a stepfather as an authority and a stepmother as an authority.

Key words: family, functions of paternity, breakup/divorce biological parents, stepparent